

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za poljski jezik i književnost

DIPLOMSKI RAD

**NARANČASTA ALTERNATIVA: POKRET I
KAZALIŠTE**

Student: Ana Osrečak

Mentor: dr.sc. Dalibor Blažina

Zagreb, svibanj 2013.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Povijesni kontekst	4
3. Nastanak pokreta.....	9
4. Major i životi narančastih muževa	18
4.1. Mrlje ili početak revolucije patuljaka	21
5. Počeci djelovanja Narančaste alternative.....	23
6. Kazalište.....	28
6.1. Happening Narančaste alternative	34
7. Akcije Narančaste alternative	38
7.1. Narančasta alternativa u Wrocławu	39
7.2. Narančasta alternativa na krakovski način	49
7.3. Happeninzi varšavskih happenera	51
7.4. Narančasta alternativa u Łódžu	53
7.5. Ulične akcije u Lublinu	54
7.6. Komitet obrane crvenih patuljaka Poznań.....	55
7.7. Ružičasta alternativa Gdańsk.....	56
7.8. Ispostava neformalnog dosađivanja Olsztyn	57
8. Narančasta alternativa nakon 1990. godine	58
9. Zaključak.....	60
10. Literatura	63
11. Internetski izvori	65
12. Kratice	66

1. Uvod

Narančasta alternativa pokret je koji nastaje u Narodnoj Republici Poljskoj početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća. Bio je odgovor na stanje u društvu, na tešku ekonomsku, socijalnu i političku situaciju. Narančasta alternativa bila je rezultat djelovanja više organizacija, najviše studentskih, iz čijih su redova dolazili i njeni najaktivniji sudionici i stvaratelji. Središte svih događanja bio je Wrocław, studentski grad koji je okupljao mnoge umjetnike. Njihove akcije, odnosno happeninzi bili su pomno isplanirani i pripremljeni događaji koji su se odvijali na ulicama grada i bili su nešto posve novo i primamljivo tadašnjem građaninu jer, iako su podsjećali na organizirane prosvjede - u to vrijeme sve učestalije i sve brojnije pojave - bili su ipak mnogo više od toga. Premda su, dakle, imali isti cilj: borba protiv sistema, rušenje vlasti, oslobađanje pojedinca iz okova tog sistema - metoda je bila bitno drugačija i nije izazivala represiju od strane tadašnje milicije. Happeninzi Narančaste alternative bili su umjetničko djelo izloženo ulici i prolaznicima na koje je to djelo izravno djelovalo. Narančasta alternativa predstavljala je pobunu, jedinstvenu i zaigranu, kakvu do tada nitko nije doživio niti mogao zamisliti da će biti zapažena i imati rezultate. Pokret se polako proširio i u druge gradove i s vremenom „narančasti” su na poseban način doprinijeli slomu komunizma.

U prvom poglavlju ovog rada prikazat ću povijesni kontekst u kojem je pokret nastao. U drugom poglavlju ću pokušati prikazati kako se razvijao, tko je u njemu djelovao i kako.

Svi izvori navode osobu Waldemara Fydrycha Majora kao osnivača i vođu pokreta, tako da ću kroz njegovu biografiju pokušati približiti atmosferu toga vremena i način na koji je sâm pokret nastao. Ali, važno je napomenuti da je „biografija” stilizirano djelo koje ću kao takvo i prikazati. Iz tog razloga, Majorov osobni osvrt na kontekst i razvoj pokreta prikazat ću u zasebnom, trećem poglavlju ovog rada. U sljedećem, četvrtom poglavlju baviti ću se istom problematikom, koristeći druge izvore, i prikazat ću opise prvih akcija. U petom poglavlju pokušat ću objasniti teoriju happeninga i umjetnosti akcije i prikazati kako se na njih pozivaju upravo happeninzi Narančaste alternative. U šestom poglavlju predstaviti ću opise samih akcija i pokušati prenijeti njihovo značenje i smisao, dok će u sedmom, odnosno posljednjem, biti riječ o djelovanju Narančaste alternative nakon 1990. godine.

Namjera ovog rada je što bolje prikazati sâm pokret i njegov kontekst, služeći se dostupnom teatrološkom i predmetnom literaturom.

2. Povijesni kontekst

Osamdesetih godina, Narodna Republika Poljska¹ bila je jedna od zemalja pod komunističkom vlasti. S obzirom na to da je Poljska, osim SSSR-a, bila najveća komunistička zemlja u Istočnom bloku, tretirana je ponešto drugačije: katkad bi je nazivali najveselijom barakom u kampu. No, to nikako ne znači da se život u Poljskoj bitno razlikovao od života u drugim komunističkim državama. Poput svih ostalih zemalja iza željezne zavjese, i Poljska je bila izolirana od zapada, ali je „propusna moć” željezne zavjese na njenim granicama bila najveća. To svjesno popuštanje kulturne politike nastupilo je naročito za vrijeme generalnog sekretara PURP-a² Edwarda Giereka, koji je tu dužnost obnašao od 1970. do 1980. godine. Tada su vlasti odlučile dopustiti određene, dotad neprikazivane američke filmove te prijevode točno određenih, dotad zabranjivanih knjiga iz zapadnih zemalja, ujedno su omogućile „više slobode”, a poljski su građani mogli slobodnije putovati. Nakon prvih nekoliko godina činilo se kako se situacija popravlja, Gierek se okrenuo potrošačima: Poljaci su nakon dugo godina mogli kupiti televizor, automobil. Uz pomoć kredita zapadnih zemalja koje je balansirao izvozom ugljena, pokušavao je razviti grane moderne tehnologije, što raznovrsniju ekonomiju s naglaskom na potrošačkoj ekonomiji. Ali problem je bio u tome što je ta potrošačka ekonomija bila više ideologija: dajmo ljudima što više da budu zadovoljni, nego tržište - novac nisu ulagali. I taj sistem je pao: Gierek je držao cijene nižima što je dulje moguće jer je to politički bilo pametnije, ali ne i ekonomski. S druge strane, ljudi su sve više putovali u Italiju, Njemačku, Švedsku, SAD i vidjeli velike razlike u životnom standardu.

Godine 1976. grupa poljskih intelektualaca s različitim pogledima stvorila je Komitet za obranu radnika³ i pokrenula proces organiziranja opozicijskih, podzemnih struktura. Tijekom idućih godina, na poljskom Primorju, ali i drugdje stvaraju se prve podzemne organizacije pozivajući se na tradiciju poljskih pobuna protiv komunističkih vlasti i socijalističkih „devijacija” (1956. poljska „jugovina”; 1968. pobuna poljskih sveučilištaraca; 1970. pobuna radnika u Gdańsku i drugdje) i oni uspijevaju, po prvi put, ujediniti radnike i intelektualce.

¹ poljski: Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) – službeni naziv države od 1952. do 1989. godine.

² Poljska ujedinjena radnička partija (PURP), poljski: Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR).

³ poljski: Komitet obrony robotników (KOR)

Problem komunističke vlasti je bio i u tome što ni sami komunistički vođe nisu vjerovali u ideologiju sistema, za njih je jedina ideologija bila moć. I to što nisu uspjeli provesti gospodarske i ekonomske reforme.

Godine 1979. Poljsku je posjetio Karol Wojtyła, papa Ivan Pavao Drugi, koji je okupio pola milijuna ljudi. Tada su Poljaci shvatili da ako se u velikom broju okupe na jednom mjestu, vlada ima problem - lako je raspršiti prosvjed od tisuću, čak i deset tisuća ljudi, ali pola milijuna... .

Te iste godine, 31. prosinca na 1. siječnja, počela je „Zima stoljeća” kada se više od mjesec dana temperature nisu dizale iznad minus dvadeset. Tada se sistem potpuno raspao: vlakovi su stali, nije bilo dovoljno ugljena ni nafte, a ni načina kako da se doveze. Poljski građani bili su prepušteni sami sebi te su vidjeli da država ne funkcionira.

Sva događanja kasnih sedamdesetih godina kulminirala su ljeti 1980.: već krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina ljudi su stajali u redovima da nešto kupe. Država je digla cijene proizvoda pod pritiskom kredita što je uzrokovalo val štrajkova. U srpnju je počela kriza: krenulo je na jugoistoku Poljske, u Lublinu - međutim vlada je radnicima podigla plaće i mislila da je problem riješen. Dogodilo se ipak ono što je za njih bilo najopasnije - došlo je do štrajkova u brodogradilištima. U kolovozu 1980. godine blokirane su sve važnije tvornice u Gdańsku, Gdyni i Szczecinu. Komunistima je ovo bilo veliko iznenađenje jer se po prvi puta radilo o udruženom protestu radnika i intelektualaca, osnovana je mreža štrajkaških organizacija: Lenjinovo brodogradilište bilo je centar štrajkaške Poljske, a vođa štrajkaša električar Lech Wałęsa. Komunisti nisu odlučili riješiti problem silom jer su shvatili da su preslabi - došlo bi do masakra i gubljenja položaja. Provedeni su pregovori i osnovan je neovisni sindikat „Solidarnost”, koji je ubrzo postao jakom političkom silom: u kratkom vremenu broj članova popeo se na deset milijuna, uključujući seljake, starije ljude, djecu i komuniste koji su činili trećinu članova. Nastanak „Solidarnosti” doveo je u pitanje vodeću ulogu vladajuće stranke PURP u političkom i društvenom životu. Gierek je morao dati ostavku i novi generalni sekretar postao je Stanisław Kania. No, u prosincu 1980. i on je smijenjen jer je SSSR ocijenio poljske komuniste preslabima da riješe problem, te je zamijenjen generalom Jaruzelskim. Wojciech Jaruzelski koncentrirao je svu moć bivajući istodobno general armije, vođa, šef partije i države. Ocjenjujući da zemljom vlada anarhija, 13. prosinca 1980. godine, uveo je ratno stanje.

„Solidarnost” je proglašena nelegalnom organizacijom, na ulicama je vladala vojska, milicija je rastjerivala štrajkaše - društvo je bilo potpuno iznenađeno tom vojnom akcijom. Mnoga građanska prava bila su ukinuta, ograničeno je bilo putovati izvan države, ali i u samoj Poljskoj te je uvedena stroga cenzura. Većina društva bila je pasivna, nakon prvotnog šoka nekako se organizirao život u novim uvjetima. Osnovana je, međutim, tajna mreža: ponovo se pokušala organizirati „Solidarnost”, radilo se u podzemlju, bili su vođeni tajni sastanci, tajno izdavaštvo, jednom riječju, pokušali su organizirati alternativno društvo. U srpnju 1983. godine, komunistički režim osjećao je dovoljnu snagu i ukinuo je ratno stanje, ali nije stao s represijama: 1984. godine ubijen je katolički svećenik Jerzy Popiełuszko - komunisti koji su dali naredbu za izvršenje ubojstva te oni koji su ga počinili, ubrzo su osuđeni, ali: *posljedice ubojstva svećenika Popiełuszka dovele [su] do kaosa u karikama vlasti i osporile mukotrpno izgrađivan autoritet vlasti na međunarodnom planu* (Paczkowski 2001: 435). Manja grupa ljudi je protestirala: izdavali su novine koje su bile vidljive na ulicama, organizirali nastavu, pogotovo na Sveučilištu koje je bilo alternativan izvor informacija. Jaruzelski je uspio, u nekoj mjeri, riješiti političke probleme, ali vlast nije umjela riješiti ekonomske: gospodarska se situacija uopće nije popravila, Poljska je bila u međunarodnoj izolaciji - neke su države uvele restrikcije i svojevrsnu blokadu. To je dovelo do doslovno praznih polica i do apsurd - ljudi su u redovima čekali kako bi kupili toaletni papir i mlijeko što je samo doprinijelo razvoju crnog tržišta.

Nekoliko godina vladalo je nepromijenjeno stanje. Novinar i feljtonist Michał Ogórek, svjedok vremena, kaže kako su se:

Poljaci (...) našli između dva apsurda. Prvi je bio službeni pravac u kojeg više nisu vjerovali čak ni njegovi predstavnici. Partijske dokumente, koji su u prethodnim etapama predstavljali evanđelje za vladajuće na terenu, sada nisu poznavali ni oni koji su ih pisali (PA 2011: 21)⁴.

Polovicom osamdesetih godina ilegalne organizacije bile su u krizi, a opozicijske strukture vrlo hermetične - opozicijsko podzemlje dobilo je elitistički karakter. U taj kontekst uklapa se fenomen o kojem ću govoriti. Naime, već sam ranije spomenula da su oponenti vlasti pokušavali organizirati proteste i stvoriti alternativno društvo, a u ovom radu govorit ću

⁴ (PA) Pomarańczowa Alternatywa- Happeningiem w komunizm ; ovaj citat iz knjige, kao i sve ostale, prevela autorica rada: Ana Osrečak.

o jednom od njih: o pokretu koji se naziva Narančasta alternativa i koji je nastao u okviru djelovanja studenata povijesti umjetnosti u Wrocławu. Narančasta alternativa predstavljala je novu vrstu opozicije jer tada je većina opozicijskih grupa bila ozbiljna - raspoloženjem je odgovarala turobnom životu u Istočnom Sovjetskom bloku (usp. Padraic 2005: 13, 14).

S druge strane, nova opozicija bila je radosna. Sudionici tog „karnevala” nisu iskazivali gnjev, nisu bili agresivni niti su bili očajni - oni su se radije zabavljali. Prije svega, demonstracije su bile poput svetkovina, odnosno imale su svečani karakter. Odbacujući stara politička pravila, oslobodili su se tereta narodnog pamćenja, teške martirologije koja je vladala najširim povijesnim mišljenjem, naročito u izdanjima samoizdata. Službe sigurnosti imale su veliki problem s Narančastom alternativom - povjesničar Włodzimierz Suleja kaže kako službe sigurnosti nisu znale kako da uguše ovaj netipičan protest (usp. PA 2011: 117), premda je: *protiv Narančaste Alternative (...) pokrenut cijeli mehanizam represije kompletne komunističke države (op.cit.: 123)*. Suleja smatra da se može zaključiti kako su osamdesetih godina happeninzi Narančaste alternative bili najuspješnija forma društvenog protesta (usp. *op.cit.*: 127). Nitko prije njih nije na taj način ismijavao realije Narodne Republike Poljske, a ni kompromitirao njene institucije - miliciju i službe sigurnosti prije svih.

Pokret Narančaste alternative nastao je u studentskoj sredini Wrocławu. Njeni začetnici djelovali su u „Pokretu nove kulture”, organizaciji koja je nastala početkom osamdesetih godina i koja je izdavala novine pod nazivom „Narančasta alternativa” (usp. Padraic 2007: 301). Prema Agati Saraczyńskiej⁵ „Pokret nove kulture” nastao je 1980. godine i bila je jedna od nekoliko akademskih organizacija na Sveučilištu u Wrocławu. Saraczyńska tvrdi da se taj pokret ne može nazvati organizacijom, već udruženjem ljudi koji su se htjeli nalaziti, raditi nešto zajedno, koji su tražili nove vrste aktivnosti. „Pokret nove kulture” nastao je na filozofsko-povijesnom odsjeku Sveučilišta u Wrocławu. Bio je neka vrsta proširenja filozofskog, diskusijskog kluba „Istok” u kojem se raspravljalo ne samo o filozofiji, već i o političkim znanostima. To je bilo društvo otvorenog tipa tako da u njemu nisu sudjelovali samo studenti Sveučilišta u Wrocławu. Također, nije bilo određenog mjesta okupljanja jer su se ona odvijala na Szewskoj ulici ili na Odsjeku filozofije. „Pokret nove kulture” pripada tradiciji pokreta kontra-kulture (koji se suprotstavlja vrijednostima vladajuće kulture) te ni na

⁵ (Padraic 2007: 303-313)

koji način nije bio povezan s religijskim pokretom. Razvio se ili iz posthipijevske ili pankerske tradicije (usp. *op.cit.*: 303). O obilježjima tog pokreta, Saraczyńska kaže:

*Političko određenje „Pokreta nove kulture” bilo je „zasigurno lijevo” poput svih sličnih kulturnih pokreta na Zapadu, ali ne može se reći da je bilo marksističko - nije se nametala ni jedna prihvaćena ispravna ideja. Znali smo da je sistem koji nas okružuje neprihvatljiv i da ga zbog toga treba raspustiti u svakom aspektu: kulturnom, političkom, gospodarskom. A s obzirom na činjenicu da je politika bila sve i da je sve tretirano kao politika, jedini izlaz za nas bio je, u tome slučaju, odbacivanje svega. Općenito, „Pokret nove kulture” bio je antisustavan, ali ne može se reći ni da je bio politički. Ticao se svih oblika aktivnosti i zato se nazivao pokretom. Smatrali smo da kultura i sve njene komponente opisuju ljudsku djelatnost. (*op.cit.*⁶: 303,304).*

U sljedećem poglavlju pokušat ću objasniti nastanak pokreta, njegova obilježja, što taj pokret ima zajedničko s nadrealizmom, situacionizmom i svim ostalim pokretima s kojima se povezuje. Nastojat ću prikazati od kuda potječe sam naziv pokreta i zašto je njegova ideja naišla na plodno tlo baš u Wrocławu.

⁶ ovaj citat iz knjige, kao i sve ostale, prevela je autorica rada: Ana Osrečak

3. Nastanak pokreta

Bio je to fenomen širih dimenzija: socijalne psihologije, ideologije, kulturnih promjena, politike i tradicije, ali i fenomen predstave, i to dramatične, a samim tim i teatra (Marchlewski 1989: 118).

Narančasta alternativa bila je originalni pokret, iako se pozivala na raniju tradiciju, ali bez kopiranja - sve je nastalo u realnom poljskom kontekstu i bila je ona odgovorom na poljsku društvenu i političku stvarnost. Problemi kojima se pokret bavio ispričani su u priči Adama Ważyka, koji je bio poljski avangardist i pomalo nadrealist, u *Čovjeku u mrkom odjelu*:

(...) pisac gradi priču o čovjekovu tragičnom otuđenju u uvjetima masovne civilizacije i totalitarnog režima, priču o svijetu koji se vlada po logici koja nema ništa zajedničko s logikom individualnog ljudskog ponašanja, groteskna priča o nesumjerljivosti i nesuglasnosti čovjeka i povijesti, pojedinca i društva (Malić 2002: 305).

Pokret Narančaste alternative nastao je za vrijeme studentskih štrajkova koji su se odvijali od kolovoza do prosinca 1981. godine u Wrocławu i vezan je uz ideologiju pod nazivom „socijalistički nadrealizam” (usp. Padraic 2005: 191).

Radi se o ne tako tipičnom pokretu, barem ne za vrijeme u kojem nastaje. To što je zanimljivo, a ujedno i važno za cijelu povijest pokreta, činjenica je da njegovi tvorci nisu imali neku čvrstu ideološku viziju, niti neke formalne okvire poput ugovora ili važećih dokumenata. Njeni su se tvorci pozivali na ideologiju „socijalističkog nadrealizma” i, kako tvrdi Krzysztof Albin, nekadašnji glasnogovornik Narančaste alternative - u cijeloj povijesti pokreta bio je potpisan samo jedan dokument. U tom dokumentu napisano je da je Narančasta alternativa kulturni pokret koji djeluje izvan formalnog monopola. Albin kaže da je Narančasta alternativa postojala u trenutku odvijanja happeninga, te da: *(...) nije postojala zajednička ideologija - kada bi se pojavila, kraj bi brzo došao* (Padraic 2007 : 314). Prema mnogim izvorima, upravo je to bio razlog velikog uspjeha pokreta - imao je otvoreni karakter, svatko se mogao uključiti ili otići. Ljudi su se slobodno priključivali akcijama/happeninzima i sudjelovali. Nije se radilo o krutoj formaciji koja propušta samo povlaštene. Happeninzi su bili okrenuti ulici, građanima i slobodi. Koristili su letke da bi najavili akcije i objasnili ljudima što im je raditi tijekom konkretne akcije. Narančasta alternativa, prema Albinu, nije ništa namjeravala promijeniti ili pokazati, već je željela predstaviti drukčiji način gledanja na stvari i primorati na razmišljanje.

Jedini napisani i potpisani manifest Narančaste alternative napisao je Waldemar Fydrych, apsolutent povijesti i povijesti umjetnosti. Objašnjavajući nastanak svog *Manifesta socijalističkog nadrealizma*⁷ Major Waldemar Fydrych kaže da se pozivao na djela Andréa Bretona, posebno *Manifest nadrealizma*, ali i tradiciju socrealizma, formalnog pravca u komunističkoj književnosti i umjetnosti. Tvrdio je da je on povezao nadrealizam sa socrealizmom. Ostale pak izvore inspiracije, kaže Waldemar Fydrych, činila su djela svjetskih klasika marksizma i realni kontekst - revolucija „Solidarnosti”. Glavne su teze manifesta bile sljedeće: prvo, *cijeli svijet je umjetničko djelo pa čak je milicajac na ulici umjetničko djelo*; drugo, *volimo političare*; i treće, *društveni život je svojim poletom prestigao hrabrije snove međuratnih nadrealista [što je sukladno tezi Marxa da je posljednja faza svake povijesne formacije njena komedija]*. Major je počeo pisati *Manifest* krajem 1980. godine i dovršio ga je u jesen 1981. Izdao ga je u novinama „A” koje je izdavao „Pokret nove kulture”.

Happeninzi Narančaste alternative ismijavali su državni aparat i ukazivali na apsurdne svakodnevice i shizofreniju života u Narodnoj Republici Poljskoj:

Šala, ismijavanje, purnonsens⁸, groteska bili su glavnim oružjem mladih sudionika happeninga. Jezik i forma tih djelovanja upućivali su pak na srodnost s pokretom DADA, nadrealizmom i situacionizmom. (...) Narančasta alternativa bila je spoj kontestacije i humora i kao takva savršeno se uklapala u raspoloženje generacije mladih Poljaka i ubrzo je okupila mase pobornika. Happeninzi su se dosta često odnosili na svetkovine službenog kalendara, parodirao se teatar vlasti (PA 2011: 11).

Jan Przyłuski (usp. *op.cit.*: 61), antropolog kulture i redatelj, naglašava da se *nadrealizam* u kontekstu Narančaste alternative koristi da bi se opisalo ono što je čudno, nesvakidašnje, nestvarno ili fantastično, i to je prvo, glavno značenje te riječi. U tom značenju nadrealizam je ušao u govorni jezik. Kaže također da su sudionici happeninga pojam nadrealizma koristili nepravovjerno i da katkad nije imao veze s postuliranom filozofijom integrirane stvarnosti Andréa Bretona, koja spaja san i javu u jednu nadstvarnost:

⁷(vidi: <http://majorfydrych.blog.onet.pl/Jak-powstal-Manifest-Surrealiz,2,ID359397971,n> , pregled: 18.10.2012.)

⁸ šala u kojoj se komični efekt postiže neobičnim, nelogičnim i apсурdnim povezivanjem pojmova ili slika (dowcip, w którym komiczny efekt rodzi się z zaskakująco nielogicznego, absurdalnego skojarzenia pojęć lub obrazów: <http://sjp.pwn.pl/slownik/2573099/purnonsens>, pregled 3.9.2012.)

To im je prije služilo kao sredstvo prikrivene kritike, maska pod kojom je bilo moguće zadržati spontanost. Nazivanje nečega apsurdom (kao u rečenici „jedan apsurd je ganjao drugog”) trebalo je naglasiti distancu prema stvarnosti režima. Slično je bilo s izrazom „happening svakodnevnog života u Poljskoj”, koji je bio povezan s iskustvom sudionika happeninga koje su stekli u samim akcijama u kojima je uspostavljena shema odnosa s milicijom: što oštrija reakcija, tim je ismijavanje veće. Najpoznatiji je primjer „milicijsko zaustavljanje inflacije” (za vrijeme happeninga započela je potjera i milicijsko presretanje predmeta s natpisom „Inflacija”⁹) (id.).

U knjizi *Narančasta alternativa - Happening u komunizmu*¹⁰ (2011: 91) nailazimo na definiciju *situacionizma*, koja ga određuje kao intervenciju, društveni eksperiment, i navodi da se radi o: *zajedničkom proživljavanju dinamične ulične situacije* (id.). Situacionizam je trebao predstavljati način na koji će se izgraditi novo društvo. Načelno, temeljio se na intervenciji, stvaranju, kreiranju, predlažući aktivno sudjelovanje mase u spektaklu (pojam se odnosi na kazališnu predstavu; umjetničko djelo). Prema tradiciji, svaki spektakl temeljio se na gledateljevoj pasivnoj recepciji. Situacionizam je preokrenuo bit spektakla, čineći ga formom koja potiče gledatelja na djelovanje. Od 1957. do 1960. nastajale su teoretske, filozofske i praktične osnove pokreta, ili prije pravca, koje su 1961. godine dovele do nastanka koncepcije „društva spektakla”. U to isto vrijeme kada je Kaprow¹¹ (usp. *op.cit.*: 43) „izmislio” happening, tj. 1957. godine, u Francuskoj je osnovana Situacionistička internacionala¹² čiji su pokretači Guy Debord i Ivan Chtcheglov počeli primjenjivati umjetnost kao političko oruđe i usvojili neodadaističku taktiku šoka i kulturne diverzije. Bio je to novi oblik društvenog aktivizma koji se pozivao na suvremeni anarhizam, slobodno se krećući u području umjetnosti života. Prema sociologu Bronisławu Misztalu, u toj koncepciji leži temelj kako ranijeg francuskog protesta u srpnju 1968., tako i pokreta Narančaste alternative, koji se javio dvadeset godina kasnije (usp. *op.cit.*: 93).

Poljska verzija situacionizma (usp. *id.*) nastala je sudarom dviju velikih društvenih sila. Mlada poljska generacija s početka 1980-ih godina borila se s jedne strane s neuspjelim pokušajem stvaranja socijalističkog društva, ali i s druge - s društvenim pokretom „Solidarnost”. Prva je

⁹ opis happeninga vidi u poglavlju: 6.4. Narančasta alternativa u Łódziu, str. 52

¹⁰ poljski: „Pomarańczowa Alternatywa- Happeningiem w komunizm”

¹¹ detaljnije o autoru u poglavlju: 5.1. Iz perspektive povijesti umjetnosti akcije i happeninga, str. 28

¹²(vidi: http://hr.wikipedia.org/wiki/Situacionisti%C4%8Dka_internacionala, pregled: 21.8.2012.)

bila tragično tužna, siva, budila je želju za povlačenjem, bijegom, zatvaranjem u mjehuriće društvenih mikro-struktura: u obitelj i siromaštvo.

Drugim riječima, vladalo je sivilo ulica, beznade imperija u sudaru s mladosti, maštom i temperamentom studentske sredine, posebice - u slučaju Fydrycha - akademije umjetnosti. Taj sudar bio je faktor koji je doveo do izlaza na ulicu i pokušaja situacionističkog stvaralaštva. Nije bez značenja to što se pokret Narančaste alternative rodio baš u gradskoj sredini starog Wroclawa. Društvena struktura tog grada, posebice raširenost intelektualnog sloja, kao i relativni liberalizam koji potječe još iz lavovske sveučilišne tradicije¹³, također udaljenost od Varšave koja je bila zacementirana režimom: sve su to bili razlozi koji su pridonosili privlačnosti Narančaste alternative (id.).

Stoga, težila je oživljavanju gradskih ulica, zamjeni tog sivila novim sadržajem. Drugim čimbenikom koji je pokretao i pojačavao dinamiku Narančaste alternative bila je zasigurno monumentalnost pokreta „Solidarnost” koji je stvorio crno-bijelu društvenu stvarnost.

Narančasta alternativa bio je spektakl koji je oslobađao od okova monumentalnosti, oslobođen kako misticizma, mesijanizma, tako i nacionalno religijskih obilježja (op.cit.: 95).

Samo ime Narančasta alternativa i mnoštvo motiva, kao na primjer patuljci (glavni akteri Narančaste alternative po Majorovoj ideji) prenijeti su iz šezdesetih i sedamdesetih godina iz Amsterdama: radi se o grupi situacionista (Provosima iz Nizozemske koji su šezdesetih godina provocirali vlast koristeći nenasilne taktike), pokretu kontrakulture koji se smatra jednim od korijena Narančaste alternative, ali koji u poljskom slučaju stječe potpuno novi efekt.

Postoji više teorija koje se bave podrijetlom imena pokreta - spomenut ću najčešće i najvjerojatnije. Neki teoretičari kažu da je izabrana baš narančasta boja, zato što je to boja koja je između žute, papine boje, i crvene, boje komunizma:

¹³ Wrocław je nakon Drugog svjetskog rata postao „novi Lavov”(usp.: Paczkowski 2001: 122): za vrijeme druge okupacije Lavova (1944.) izvršena je depolonizacija stanovništva i većina ih je odselila na zapad Poljske. Predratni profesorski kadar Sveučilišta Jana Kazimierza u Lavovu izgubio je 46,5% prvotnog broja profesora (usp.: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Lw%C3%B3w>, pregled: 5.12.2012.). Oni koji nisu ubijeni i koji su se uspjeli izvući, preselili su se u Wrocław i tamo osnovali katedru, konkretno: nestor lavovske povijesti umjetnosti Władysław Podlacha, 1946. godine nastanio se u Wrocławu gdje je osnovao katedru na sveučilištu koju je vodio do smrti. S vremenom su za njim došli neki njegovi učenici koji su postali njegovi asistenti i predavači (usp.: <http://www.lwow.com.pl/cracovia/sztuka.html>, pregled: 5.12.2012.).

Godine 1979. - kada je papa Ivan Pavao Drugi posjetio Poljsku, na ulicama su se zavijorile žute vatikanske zastave - Piotr Starzyński, poznati opozicionar, za vrijeme goruće društvene rasprave na pitanje: „Kako živjeti? Kakva je alternativa?“, odvratio je: „narančasta“. Jer narančasta je na pola puta između žutog i crvenog (Dybalska¹⁴ i dr. 2005: 317).

Agata Saraczyńska kaže kako je to boja: (...) *Nizozemske, a teško je bilo ne voljeti zemlju tolerancije, religijske i moralne. Narančasta je lijepa, svjetleća boja, koja odvaja od sivila osamdesetih godina (id.).*

Narančasta alternativa bila je pobunom protiv sive i surove stvarnosti komunizma. Ali radi se o ludičkom, mirnom obliku kontestacije: ljudi su se zabavljali na ulici, bili pristojni prema miliciji, obasipali ih cvijećem a ne ružnim riječima. Pokret je govorio preko happeninga koje su organizirali. U tim događajima progovarali su o stvarnosti i pomagali ljudima, koji su živjeli iz dana u dan, da shvate kako su promjene moguće. Okupljajući se na jednom mjestu u velikom broju bili su jaki, nisu se bojali, osjećali su se zajedno. Jarosław Wardęga, tada student prava i mladi opozicionar, navodi tri područja na kojima je djelovala: prvo što su namjeravali bilo je slomiti zatvorenost opozicije, zatim slomiti strah koji je bio posljedica hermetičnosti opozicije i, na kraju, razotkriti vlast (usp. Padraic 2007: 345, 346). Smatram da je najvažnija stavka, upravo svladavanje straha:

Usvojena strategija Narančaste alternative temeljena na radosnoj zabavi, šarenom uličnom spektaklu, ispunjavala je dodatnu ulogu: dopuštala je nadvladati strah koji u nedemokratskim sustavima čini jedan od temeljnih uvjeta kontrole (PA 2011: 13).

Happeninzi Narančaste alternative opisuju se kao forma partizanskog uličnog teatra, umjetničkog performansa. 1981. godine sudionici happeninga započeli su eksperimentirati s grafitima, koji su tada predstavljali jedan od rijetkih javnih načina izražavanja opozicije. No prave akcije bile su organizirane u drugoj polovici osamdesetih godina: s prvim happeninzima Narančaste alternative susrećemo se 1986. godine u Wrocławu, a njihove najpoznatije akcije odvijale su se 1987. i 1988. godine. Akcije i happeninzi često su bili inicirani povodom izmišljenih ili stvarnih događaja i svetkovina, i bili su odrazom poljske stvarnosti. Teme su im

¹⁴ ovaj citat iz knjige, kao i sve ostale, prevela je autorica rada: Ana Osrečak

uglavnom bile: službena politička događanja, političke parole, jubilarne proslave i državni praznici.

U Narančastoj alternativni djelovalo je nekoliko individua:

Jakub s gitarom, Major s uvjerljivim pričama i sposobnostima gurua i vođe, Krzysztof Albin (čovjek Dvanaestice¹⁵) koji na kraju postaje glasnogovornikom Narančaste alternative, Marek Krukowski iz WiP-a¹⁶(...), Robert Jezierski - domišljati umjetnik grafičar koji se poput Majora htio koncentrirati više na teatar nego na politiku. Oni (i nekolicina drugih) bili su prvi među jednakima. Svi su obraćali pažnju na ulicu i na gomilu, iako su različito zamišljali ciljeve Alternative i odnos između zabave i politike (Padraic 2005: 196).

Prema Majoru Fydrychu (usp. Padraic 2007: 360), Narančasta alternativa bio je jedini pokret koji nije bio uvezen sa Zapada:

Temeljio se na socijalističkom nadrealizmu, pokazivao je da socijalizam sa svojim elementima ima mnogo nadrealnih elemenata, ali se istovremeno pozivao (...) na nadrealizam koji je nastao puno ranije, čiji su korijeni zasigurno nastali u Francuskoj. Pozivao se i na socijalistički realizam, koji je korijenima rastao u sovjetskoj umjetnosti u Rusiji. Ali naš je nadrealizam to tretirao drugačije, nije bio ni uvoz sovjetske umjetnosti ni zapadne tridesetih godina, bio je nešto posve novo (id.).

A što se tiče poljskih korijena pokreta, kaže da se:

(...) radi (...) o stvarnosti koja nas okružuje, a osim toga, govori o genetičkom kodu te umjetnosti. Bila je to umjetnost koju smo neposredno osjećali. I to je bilo najvažnije. Određeni izrazi bili su bliski nadrealizmu i preko tog nadrealizma bliski viđenju umjetnosti socrealizma u Poljskoj, ili u Sovjetskom Savezu - općenito revolucionarne umjetnosti. Bili smo neki novi kromosom, kako to i biva u genetskom kodu. Novi kromosom bilo je naše znanje o 1968. godini u Americi ili u Francuskoj ili u Poljskoj. I to, da je u Poljskoj postojala politička partija poput Poljske ujedinjene radničke partije¹⁷ koja se na svoj način izjašnjavala o

¹⁵ (poljski: Dwunastka) nezavisna studentska formacija Sveučilišta u Wrocławu, osnovana 1986. godine koja je tada (formalno) predstavljala vrstu neslužbene studentske „samouprave” (zakon o studentskoj „samoupravi” bio je posljedica vojnog stanja: ta pseudo-demokratska struktura bila je vladin paravan za kontrolu na fakultetima). Dvanaestica kao nezavisna studentska inicijativa djelovala je na kulturnom planu (usp. Padraic 2007: 213,214).

¹⁶ (poljski: ruch Wolność i Pokój) pokret Sloboda i Mir, poljski pacifistički pokret koji je djelovao protiv komunističkog režima od 1985. do 1992. godine (vidi: http://pl.wikipedia.org/wiki/Ruch_Wolno%C5%9B%C4%87_i_Pok%C3%B3j , pregled: 17.10.2012.)

¹⁷ poljski: Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR)

socijalizmu. To su bili svi ti novi kromosomi u genetskom kodu koji su na određeni način kreirali ono što je uslijedilo. Drugi pothvati nisu mogli uspjeti u Poljskoj, kako u umjetničkom tako i u društvenom smislu, jer su bili u vezi s umjetnosti Zapada. Zato je Narančasta alternativa bila takvim fenomenom (op.cit.: 360, 361).

Na pitanje zašto je organiziranje takvog pokreta bilo moguće jedino u Wrocławu nameće se više odgovora, a Agata Saraczyńska odgovara da je: *Wrocław (...) jedinstven, s prekinutom kulturnom tradicijom gdje se život morao iznova graditi (op.cit.: 306).* Wrocław (usp. PA 2011: 7) je bio najveći europski grad u kojem se stanovništvo nakon Drugog svjetskog rata potpuno promijenilo:

Grad bez kompleksa, neopterećen narodno-religijskom mitologijom, veliki akademski centar koji je osamdesetih godina postao pozornicom iznimno oštra sukoba između društva i bankrotiranog sustava (id.).

(...) Tu su dolazili ljudi koji nisu htjeli ulaziti u krakovsku ukorijenjenost, ljudi mladi duhom. U tome je morala biti neka forma pobune i nedostatka poslušnosti. Iz toga je nastala Narančasta alternativa, jer su se tu pojavili ljudi s različitih strana, na primjer Major iz Torunja (op.cit.: 306).

Wrocław, tipičan i istodobno poseban grad Srednje Europe nije bio samo primjer nesvakidašnjih formi otpora prema komunističkom sustavu:

Bio je također, i jest još uvijek, očiglednim svjedočanstvom živih veza koje povezuju narode Srednje Europe, usprkos vladajućem sistemu i tradiciji uništenoj za vrijeme nasilnog premještanja granica i stanovništva nakon Drugog svjetskog rata (u predgovoru, Padraic 2005).

U uvodu knjige *Akta W* (2005), autorica navodi komentare s jednog foruma: radi se o komentarima Piotra i Ewke. Ewka navodi kako su postojala dva pravca Narančaste alternative:

(...) jedan - za ulicu, sivu, ugnjetavanu, za koju su bili patuljci, toaletni papir, ulošci, Crvenkapice, hapšenja plavih dječaka - smijeh kroz suze. A drugi za nas - tematske večeri, koje su s vremenom zadobile formu predavanja iz estetike, filozofije, politologije, umjetnosti svih vrsta. Danas se tako više ne razgovara (op.cit.: 314).

Piotr navodi „litaniju” koja je zatvarala novine tiskane na „geštetneru”. Bilo je to početkom osamdesetih godina. Novine su se zvale „Narančasta alternativa”.

Dlaczego pomarańczowa?

Któregoś pięknego dnia

słońko znów zabłyśnie ci

Któregoś pięknego dnia

szczęśliwe będą dzieci

Któregoś pięknego dnia

systemik się rozleci

Któregoś pięknego dnia

będzie się chciało być

Któregoś pięknego dnia

znów zaczną się kochać

Któregoś pięknego dnia

przestaną wreszcie zamykać

Któregoś pięknego dnia

sam sobie wybiorę szefa

Zašto narančasta?

Jednog lijepog dana

sunašće će ti nanovo zasjati

Jednog lijepog dana

sretna će biti djeca

Jednog lijepog dana

sistemčić će se rasprsnuti

Jednog lijepog dana

htjet će se biti

Jednog lijepog dana

ponovo će se početi voljeti

Jednog lijepog dana

prestat će konačno zatvarati

Jednog lijepog dana

*sam ću sebi izabrati šefa*¹⁸

¹⁸ Slobodan prijevod autorice rada (A.O.), (*op.cit.*: 316-317)

U trećem poglavlju predstaviti ću Majorov opis događaja. Waldemar Fydrych piše u stilu viteških romana, naglašavajući hrabrost i nadzemaljsku moć i posebnost junaka Narančaste alternative, odnosno narančastih muževa. Ipak, Majorova priča nam je potrebna kako bismo dočarali svijet u kojem je nastala Narančasta alternativa, imajući na umu literarnost teksta. S obzirom na to da je cilj ovog rada prikazati stvarni razvoj događaja, odvojiti ću svijet kakvog je opisao Major od ostalih izvora.

4. Major i životi narančastih muževa

U svojevrsnoj autobiografiji i drugim dijelom biografiji ostalih članova Narančaste alternative Major priča svoju priču, svoje viđenje događanja. Naime, *Major i životi narančastih muževa* (2002)¹⁹ pokušaj je stilizirane hagiografije u kojoj, na pomalo literaran način, opisuje sebe i svoje suradnike. Djelo Waldemara Fydrycha možemo usporediti s romanom Witolda Gombrowicza, *Ferdydurke*: Fydrych, kao i Gombrowicz fantastizira stvarnost; put glavnog lika najčešće je sačinjen od grotesknih scena, on prolazi kroz tri sredine: škola, obitelj, selo gdje susrećemo odnos prema tradiciji, nacionalnoj prošlosti, kritiku građanskog društva; konstrukcija romana je u određenom smislu pikareskna (Malić 2002).

Waldemar Fydrych rođen je 1953. godine u Torunju. Kaže da su ga već kao dijete, smatrali „drukčijim”. U srednjoj školi su se pokazali prvi znaci odskakanja od normi: osnovao je tajnu organizaciju pod nazivom „Savez Bakusa” i htio postati svećenikom tog božanskog kulta. *Djelovanje Majora u srednjoj školi, na početku je imalo tipični konspiracijski karakter* (Fydrych 2002: 9). Major kaže da su zavjere uglavnom kovali protiv direktora (danas: ravnatelja škole), da su na sastancima u školskom podrumu analizirali strane filmove - činilo im se da je drugdje bolje. S vremenom je, kako sam kaže, podlegao jednoj od najopasnijih sklonosti - njegovim mozgom je ovladala ideja „slobode”. Eksperimentirao je. Kasnije, na fakultetu, odlučio je biti nevidljiv, bar prvu godinu biti samo student. Bojao se da bi mogao biti izbačen s fakulteta. Ipak, za vrijeme usmenih ispita na odsjeku za povijest, pojavio se u kupaćem kostimu. Kraj njega studenti su prolazili u odijelima i kravati. Skupili su se oko njega i preznojavali od straha. Zamjenik ravnatelja ga je upitao: *Što tu izvodite, teatar?*, a njegovo opravdanje je bilo: *Išao sam se sunčati, nisam znao da je danas ispit* (op.cit.: 14). Dalje Major priča kako je jednog dana saznao da postoje „gumene uši”: kad mu je objašnjeno da su to špijuni i da ih ima na svakoj godini studija, kaže da je počeo na drugačiji način gledati na društveni život. Na drugoj godini studija, kaže, potpuno se „srozao” (usp. op.cit.: 20). Osnovao je kazalište koje je okupljalo ekscentrično društvo - u tom krugu, umjetnost je razmatrana u društvenom kontekstu Narodne Republike Poljske. Kaže kako je sâm živio s problemima koji su bili sekundarne društvene važnosti i da je na temelju kritike „gumenih ušiju”, postao čangrizav, skeptičan, blizak anarhistu. Tada je kritizirao sve što je komunistička

¹⁹ poljski: „Żywoty Mężów Pomarańczowych”; sve citate iz knjige prevela je autorica rada: Ana Osrečak

partija stvorila - opisuje kako je u tim napadima bio kaotičan, miješao je cenzuru, nedostatak demokracije s nošenjem crvene kravate. Ostatak kazališta bavio se postojanjem špijuna. Vladala je specifična atmosfera poznata iz književnosti, psihologije ili suptilne grane medicine kakva je psihijatrija: *Teatar im nije bio dovoljan* (*op.cit.*: 21). Major je, kako kaže, svoje poglede počeo objavljivati na studentskom radiju: na različite je načine ismijavao prisutnu stvarnost i junake socijalističkog rada, međutim radio je ubrzo zatvoren, glavni glumac u kazalištu počinio je samoubojstvo - stvari su krenule nizbrdo i Major za sebe kaže da postaje kavanski opozicionar. Nakon što je jedva položio drugu godinu, dolazi do nekih promjena na fakultetu i on se odluči prebaciti - tako se našao u Wrocławu, gradu (*usp. op.cit.*: 23) u kojem je studentska sredina bila raznolikija i domišljatija. Obišao je gradska studentska kazališta koja su ga oduševila. Upoznao je ljude slične sebi - raspoznavali su se po duljini kose. Najčešće su se nalazili u baru „Barbara”: slušali su glazbu, ogledavali svoje duge kose, raspravljali o smislu postojanja. Nalazili su se također u studentskim klubovima gdje su se održavali koncerti. Major kaže kako je među njima vladala „normala”, mir, razumijevanje i propagiranje ljubavi. Smatrali su se hipijima. Ali ipak, opasnost je vrebala u zraku. Dalje opisuje da je prvo iskustvo okupljanja (*usp. op.cit.*: 33) doživio kada su se mladi okupili kod spomenika Ivana XXIII. kako bi izrazili nezadovoljstvo misom koja je održana za pokojnog krakovskog studenta koji je ubijen zbog raznošenja letaka. Major opisuje kako je za vrijeme tog okupljanja student matematike i „narančasti muž” Piotr Adamcio zvan Pablo pročitao javni letak, a da je na drugim fakultetima u Poljskoj, reakcija na smrt krakovskog studenta bilo osnivanje Studentskih Komiteta Solidarnosti.

Waldemarova evolucija tekla je postupno i harmonično - najprije je bio školski opozicionar, zatim kavanski pa studentski, a nakon što je sreo Marka Buraka - svjetski. Marek Burak je bio čovjek koji je imao velik utjecaj na djelovanje opozicije u Wrocławu (*usp. op.cit.*: 40). Waldemar Fydrych kaže da je htio pobijediti korupciju i prosvijetliti građane - krenuo je od studentskog doma: najprije je izabran u Vijeće stanara, a zatim je postao šefom Komisije za kulturu (*usp. op.cit.*: 49,50). Nakon nekoliko neregularnosti i skandala, morao je odstupiti. Kasnije, kaže da je odlučio posjećivati Kliniku za mentalno zdravlje. I nakon nekog vremena počeli su ga zvati Major (*usp. op.cit.*: 63) jer je u ranu jesen 1979. godine formirao vojnu organizaciju koja je činila alternativnu grupu revolucionarne frakcije *Studentskog*

*komiteta solidarnosti*²⁰. Tvoreći tu strukturu kaže da je djelovao spontano: improvizacija im je bila saveznikom (usp. *op.cit.*: 79).

Štrajkovi u Gdańsku (usp. *op.cit.*: 90, 91) za koje je čuo na povratku iz Częstochowe, predstavljali su prve takve dugotrajne akcije u komunističkoj Poljskoj. Nakon nekog vremena došlo je do štrajkova i u Wrocławu. Major kaže da se nije pridružio štrajkašima već je s Markom Burakom napisao peticiju i tražio potpise kako bi se osnovao novi neovisni pokret na fakultetu: „Pokret nove kulture” (usp. *op.cit.*: 93). Major u jesen 1980. piše *Manifest socijalističkog nadrealizma*. Izdaje novine pod nazivom „A” gdje taj manifest objavljuje. (usp. *op.cit.*: 94) Te novine bile su vjerojatno jedine umjetničke novine u prijelomnim vremenima komunizma koje su spajale stvaralačku kontestaciju s novim estetskim prijedlozima. A novine pod nazivom „Narančasta alternativa” htio je izdati Andrzej Dziewit koji je na njima radio mjesecima i Major je poradio na tome da se odštampaju te ih je dijelio sudionicima štrajka. No, Sveučilišni štrajkaški komitet odlučio je zaustaviti izdavanje novina zbog, kako objašnjavaju, viših ciljeva štrajka. Međutim, dogovoren je kompromis: novine će se nastaviti izdavati, ali će biti cenzurirane (usp. *op.cit.*: 103). Cenzura je bila uvedena od strane tijela koje se dotad borilo protiv nje. Narančasta alternativa se proglasila štrajkaškim organom (usp. *op.cit.*: 104). Nakon što je opći studentski štrajk okončan i nakon što je objavljeno ratno stanje, Major je htio nastaviti s izdavanjem novina gdje je htio ismijavati ratno stanje (usp. *op.cit.*: 108). Međutim, situacija se zaoštrila, Major je svjedočio uličnim bitkama između opozicije i vlasti u Varšavi i Wrocławu što mu je samo dalo ideju. On i njegov kolega Wiesław Cupala usvojili su novu strategiju na primjeru akcije koju su organizirali 22. lipnja na dan državnog praznika i povodom tog događaja napisali su letak: „Mi smo ekstremisti jer se borimo za mir”. Naime, predložili su okupljanje kod spomenika ubijenim profesorima iz Lavova²¹ i došlo je mnoštvo: položili su cvijeće i milicija nije reagirala tučnjavom(!). Major kaže kako je organiziranje takvog tipa slavlja pokazalo da su te metode uspješnije od korištenja bilo kakvog agresivnog i nasilnog pristupa (usp. *op.cit.*: 110). Stoga, brutalnosti režima, Major Fydrych suprotstavljao je „socijalistički nadrealizam” koji je postao posebnim dijelom borbe „Solidarnosti” s komunizmom:

²⁰ poljski: Studencki Komitet Solidarności (SKS)

²¹ (vidi: http://pl.wikipedia.org/wiki/Pomnik_Pomordowanych_Profesor%C3%B3w_Lwowskich, pregled: 26.2.2013.)

Socijalistički nadrealizam se temeljio na tome da realije od kojih se živjelo budu na visokom nivou metafizike i apsurdna. Jedan dan ima toaletnog papira, drugi dan dućan zjapi prazninom. Ta ista situacija se ticala i higijenskih uložaka, mesa, šećera i mnogih drugih proizvoda (op.cit.: 114).

4.1. Mrlje ili početak revolucije patuljaka

Major nam u svojoj knjizi priča kako je jednog dana, vozeći se u tramvaju, ugledao mnoštvo mrlja na starim zgradama i odlučio preko njih nacrtati patuljke. Objašnjava nam da su mrlje bile prebojane antikomunističke parole. Njegova ideja je bila da se patuljci, nakon što ih nacrtaju na svim mrljama po gradu kojih ima na tisuće, pojave i na ulici: *bit će samo oni i milicija*. Kaže kako je prvog patuljka nacrtao s Wiesławom Cupalom na zidu trafostanice, drugog u noći, u susjednom kvartu Biskupin blizu tramvajskog okretišta. Drugi dan, idući tim kvartom sreo je Andrzeja Kopczyńskiego koji je nacrtao trećeg (usp. *op.cit.*: 116, 117). Dana, 31. kolovoza 1982., u Wrocławu su buknule snažne ulične bitke - Major kaže da on je ostao kod kuće i njegovao bolesnog prijatelja dok je na Grunwaldskom mostu Kasia Piss crtala nove patuljke: ona je bila prva koja je nadvladala strah i crtala po danu (usp. *op.cit.*: 119). Major i njegova ekipa drugi su dan krenuli u grad i tjedan dana poslije po cijelom Wrocławu moglo se vidjeti patuljke. Kasnije je objavio i cijelu koncepciju tog crtanja: najprije, cilj je bio potaknuti građane da ispisuju po zidovima što više natpisa kako bi nastalo što više mrlja i samim tim bi mijenjali „grafičko ruho” grada; zatim, trebalo je povećati broj patuljaka *u skladu s konvencijom estetike socijalističkog nadrealizma koje će utjecati na promjenu kvantitete u kvalitetu*; i na kraju, dovesti do pojave trodimenzionalnih patuljaka na ulicama i u tvornicama. Major kaže da se osnovna zamisao pokazala čitljivom i da se mnogo ljudi priključilo crtanju: grad je postao šaren. Dalje nam Major priča kako se zaputio s Pablom (Piotr Adamcio) u Łódź uzevši sa sobom boju i kist. Nakon što su nacrtali više od sto patuljaka priveo ih je milicajac. Razgovor je dugo trajao i Major kaže da je na kraju odlučio odati tajnu, rekao je što zapravo rade i što žele: *Želim revoluciju, revoluciju patuljaka (op.cit.: 123)*. Major nam opisuje cijeli tok ispitivanja, kaže da ga je nakon priznanja špijun počeo drukčije gledati i da nije ništa zapisao već da se sporazumno nasmijao. Drugi dan ujutro su ih pustili (usp. *id.*). Dalje su se uputili u Krakov jer Major je do kraja godine htio oslikati sve veće gradove u Poljskoj. Bili su u Varšavi i zatim u Gdańsku kada je general Jaruzelski ukinuo ratno stanje - Major nam govori kako je Jaruzelski jednostavno shvatio da je morao

odstupiti jer: *Sigurno je vidio patuljke (op.cit.: 125)*. Međutim, kako Major piše, ljudi su s vremenom prestali crtati patuljke i iako je to predstavljalo, s gledišta umjetnosti, uspjeh i najveću i najvidljiviju slikarsku izložbu ratnog stanja, ipak je to bio neuspjeh. Po Majorovoj zamisli, umjetnost je trebala biti detonator (usp. *op.cit.: 126*). Nakon toga, Major je htio napustiti zemlju, otići na Jamajku, ali nisu mu dopustili. Za sljedeće tri godine kaže da je meditirao i što se tiče opozicije, malo je radio (usp. *op.cit.: 136*).

Nakon Majorove „priče”, slijedi prikaz događaja iz druge perspektive: početak djelovanja Narančaste alternative kako ga vide ostali sudionici pokreta i svjedoci vremena.

5. Počeci djelovanja Narančaste alternative

Jedna od sudionica akcija Narančaste alternative opisuje za nju, jednu od prvih, kako kaže „nevjerojatnih” akcija: (...) *obrana utvrde br 1. na Szewskoj*. Bila je godina 1981.: u fusnoti je objašnjeno da se radi o happeningu za vrijeme studentskog štrajka u studenom i prosincu 1981. u zgradi Filozofskog fakulteta. Kada su svakog jutra ZOMO²² dolazili micati plakate koje su kroz noć povješali studenti te prebojali grafite, Major ih je pozdravljao i kroz prozor govorio kroz magnetofon, dajući im naredbe za njihove lako predvidljive postupke, na primjer: *Prisloniti ljestve!, Stati na ljestve!, Maknuti ljestve!* (Padraic 2007: 307).

Na pitanje, zašto se Narančasta alternativa 1987. godine „vratila na scenu” Agata Saraczyńska (*id.*) u odgovoru spominje dva važna događaja: jedan se zbio prije štrajkova u jesen 1981. kod tržnice na trgu Nankera gdje je Major s grupom studenata započeo obljepljivati tramvaj s plakatima koji su protiv simetrije. Saraczyńska kaže kako su taj protest protiv simetrije svi doživjeli kao odličan komad i da nitko nije mislio iz toga napraviti nekakav manifest. Drugi važan događaj za Saraczyńsku bio je happening povezan s Danom djeteta 1987., za koji kaže da je:

*Major (...) kupio četrdeset kilograma slatkiša na trgu Kościuszka koje je trebao dijeliti djeci na ulici Świdnickoj. Došla je milicija i strpali su nas u maricu (milicijski kombi). Bacali smo slatkiše kroz krov. Djeca su plakala jer im zatvaraju patuljke. Ljudi su stajali u redovima, poredani kraj ceste. Bilo je svjetine koliko i za posjeta Pape. Svi su mahali, a u marici, na radiju izvještavali su upravo o tome što se ovdje dešava. Čula sam ovakav tekst: „Idu na vas, idu. Tko ide? Oni. Koji oni? Patuljci.” To je u osnovi happening. Osmisli se neka akcija i poslije se ostvaruje. Prenosjenje pravila umjetnosti na društvenu scenu pokazivalo je rezultate (*id.*).*

Waldemar Fydrych kaže kako akcija pod nazivom *Tube* i njegove prve akcije nisu bile masovne ni uspješne, ali imale su energiju. Na dan kad je Jaruzelski posjetio Wrocław, Major ga je htio pozdraviti: s papirnatom kapom na glavi stajao je s prijateljima kod sata na Świdnickoj. Patrole su ih legitimirale i tjerale da skinu kape, i tako je akcija nazvana *Patrole* (usp. Fydrych 2002: 141).

Prva akcija prema Jakubczaku (usp. Padraic 2005: 193, 194) bio je *Fredruś* (Fredruś). Krzysztof Jakubczak dolazi u Wrocław 1982. godine kako bi studirao fiziku, a proslavio se

²² Specijalne jedinice milicije (poljski: Zmotoryzowane Oddziały Milicji Obywatelskiej)

svojom gitarom kada se počeo pojavljivati na druženjima studenata gdje je svirao i pjevao tražene pjesme. Izabran je u Vijeće studenata, kasnije je sudjelovao u nastajanju „Dvanaestice” i studentskog kluba „Wagant” koji je organizirao nezavisne koncerte, predavanja i predstave. Ali, kako kaže Jakub, rektor se počeo žaliti i htio je da naprave jednu apolitičku akciju i navodi kako im nisu trebali dva puta ponavljati: *Presvukli smo se u različita odijela posuđena u kazalištu i pošli smo s Fredrušom na izlet u grad* (op.cit.²³: 193). Fredruš je otvoren autobus za izlete nazvan po Aleksandru Fredru čiji spomenik stoji u centru grada. Bio je svibanj i studenti su mahali crvenim zastavama i transparentima i pjevali komunističke pjesme. Transparent koji se nalazio sa strane busa priopćavao je da je bus otet i da vozi u zapadni Berlin. Drugi natpis bio je ispisan fontom karakterističnim za „Solidarnost” na kojem je pisalo: „Solidarnost će pobijediti.” Autobus je imao stanicu ispred Zoološkog vrta, gdje su studenti tražili slobodu za medvjede i pred kućom Wladislawa Frasyniuka, opozicijskog djelatnika, gdje su milicajce obasipali cvijećem. U kratkom vremenu milicija je okružila bus i uhitila gotovo sve od nekoliko desetaka putnika. Ali milicajci nisu znali što im je raditi s tim „luđacima” u sombrerima i drugim čudnim pokrivalima za glavu koji su pjevali nedužne pjesmice. Zabava se nastavila i u zgradi milicije gdje su službenike pokušavali nagovoriti na ples, a Jakubczak je svirao na gitari. Pozivanje studenata pred sud i kažnjavanje globom ismijalo bi vladu i sličilo bi na brutalnu praksu '68. kada su studente tukli unajmljeni krvnici, a poslije ih slali u zatvor na puno godina. To ne bi priličilo dobroj slici normalizacije, tako da su studenti pušteni nakon 48 sati. *Očigledno si protiv i nisi jedini: puno je takvih i ne mogu ti ništa.* (op.cit.: 194), to je formula koju su, kako tvrde, pronašli Jakubczak i „Dvanaestica”, a koja je prema njima, promakla Waldemaru i „Pokretu nove kulture”. Dalje Jakubczak navodi kako je Fredruš:

U očima prolaznika (i samih studenata putnika - među kojima je bilo onih koji nisu znali u što se upuštaju) (...) predstavljao oazu slobode u kojoj je slobodna riječ bila razumljiva (suprotno parolama Fydrycha) i bezopasna (suprotno slobodi za vrijeme brutalno gušenih ustanaka) (id.).

U jesen 1987. „Dvanaestica” kao i Narančasta alternativa organizirala je happeninge i počela je „wrocławska narančasta epoha”. Ali najprije su studenti sveučilišta, 1. travnja 1987. (usp.id.), bili pozvani da prisustvuju u spontanom činu za dobro poljske znanosti, tj.

²³ ovaj citat iz knjige, kao i sve ostale, prevela je autorica rada: Ana Osrečak

komunističkoj radnoj akciji subotom - izraz ljubavi prema socijalizmu kroz dobrovoljan rad. Javilo ih se tisuću i nekolicina je bila puštena s nastave jer su iznenađeni profesori mislili da se radi o pozivu rektora. Bili su opremljeni četkicama za zube, krpama i ostalom opremom, a obučeni poput radnika iz starih staljinovskih filmova:

Paweł Kocięba, posjedujući oratorski stil i manire starog boljševika održao je vatreni lenjinistički govor s balkona koji gleda na Sveučilišni trg, kao predstavnik novog revolucionarnog vodstva. Divili smo se portretima radnika junaka revolucije koji su bili izvješeni na prozorima. I, pjevajući socijalističke pjesme o radu, mnoštvo je počelo čistiti trg. Milicija je uhapsila nekoliko sudionika posebice one s fotoaparatom, a rektor je glavne aktere pozvao da se maknu s balkona i da dođu u njegov ured (id.). (...) Vlast se ponovo pokazala bespomoćnom i oglupjela je pred licem apsurdna (op.cit.: 195).

Kad je socijalistički nadrealizam već imao publiku, Narančasta alternativa je 1. lipnja, na *Dan djeteta*, organizirala happening koji se općenito smatra katalizatorom svih budućih događanja:

Zahvaljujući pozivnicama u nezavisnim školskim i studentskim novinama, u Świdnickoj ulici pojavilo se gotovo tisuću mladih Wrocławljana. Obukli su crvene kape i postali patuljcima - utjelovljenje grafita od prije par godina. Povodom Dana djeteta dijelili su slatkiše, pjevali dječje pjesmice i plesali. Majora su odmah uhitili, a Jakub s gitarom hodao je usred mnoštva i svirao (id.).

Jakub je objasnio da pjesme same po sebi nisu važne, već to da se gomila osjeća povezano - da su grupa i da se ne boje. Kada je milicija počela pronalaziti patuljke, jednog po jednog, gomila je počela skandirati: *Patuljci su na svijetu!*. Kad bi ih uhitili, patuljci bi veselo mahali iz milicijskih patrola, ljubili milicajce, kroz prozore bacali slatkiše: to su bile slike koje su obišle cijelu Poljsku i predstavljale simbol nadrealističke otpornosti na represije.

Definicija Narančaste alternative koju je dala Agata Saraczyńska i koja najbliže opisuje istu glasi: *to nije bio ni pokret ni društvo, zato što sudionike - osim činjenice da su nešto tražili - ništa više nije povezivalo. Bila je to jednostavno „grupna fešta” (id.).* Kaže kako je za neke, pogotovo mlađe sudionike koji su imali potrebu za vođom, to bio Fydrych kojeg su ismijavali ostali iz njegovog najbližeg okruženja. Jakubczak pak, vidi stvari drukčije - naravno, svatko ima svoje vlastito viđenje stvari - i prema njemu, nekoliko različitih grupa i osoba zajedno je planiralo svaki happening (stariji umjetnici iz „Pokreta nove kulture”, „Dvanaestice”, grupe otpora iz srednjih škola, ljudi iz WiP-a).

Pojavljivanje patuljaka na Świdnickoj, bio je prijelomni trenutak za Majora, ali također i za javni život Wrocława, a s vremenom i cijele države:

Patuljci su konkretizirali pretpostavke socijalističkog nadrealizma, tražili nekakvu nadstvarnost postavljenu iznad političkih podjela ratnog stanja. Uveli su element neozbiljnosti u borbu vlasti s opozicijom i ta neozbiljnost je postala karakteristikom cijele kasnije Waldemarove aktivnosti (PA 2011: 139).

Grzegorz Dziamski (usp. *id.*) kaže da se borba vlasti s opozicijom odvijala, prije svega, na polju simbola, za to: tko je zakonit čuvar narodnog simboličkog univerzuma, tko je dostojan nasljednik poljske ustaničke i oslobodilačke tradicije.

*Aleksandar Wojciechowski, kroničar umjetnosti ratnog stanja, pisao je o dva simbolička univerzuma: državnom i društvenom. Jedan je propagirala komunistička država i njen ideološki aparat, a drugi - narodni univerzum, patriotski, duhovno povezan sa zapadnim kršćanstvom, podupiran od Katoličke crkve i podzemne (nelegalne) Solidarnosti. Patuljci nisu spadali ni u jedan ni u drugi: imali su suprotan, subverzivan karakter. Ni jedna strana nije htjela priznati da se bori protiv patuljaka jer na čemu bi se ta borba trebala temeljiti? U poljskom jeziku, idiom: „to su uradili patuljci” znači da „to nije nitko napravio”, „samo se napravilo”. Crtanje patuljaka po zidovima prenosilo je nejednoznačnu poruku: zbog toga je iritiralo obje strane političkog spora, a u običnih ljudi izazivalo je osmijeh razigranosti (*id.*).*

Što se tiče strukture i organizacije happeninga, svi su imali sličnu shemu i tijek. Po pravilu, odnosili su se na neku formalnu svetkovinu, državni praznik (usp. *op.cit.*: 141): obljetnica izbijanja Drugog svjetskog rata, Dan milicajca, Dan poljske narodne vojske, obljetnica Oktobarske revolucije, Dan žena, Dan službe za zdravstvo, Dan pobjede, Dan špijuna, itd.

*Javnost koja je inače pasivno obilježavala te praznike zadovoljavajući se gledanjem pripremljenih atrakcija, sada se aktivno uključivala u svetkovanje pripremajući vlastiti spektakl (*id.*).*

Happeninzi Narančaste alternative (usp.*id.*) ismijavali su ideološke predstave Narodne Republike Poljske i javnost je u njima sudjelovala. Aktiviranje publike uvelo je zbrku i pomutnju: završavalo je intervencijom milicije koja je bila uključena u scenarij happeninga - trebala je poentirati događaj, ali na apsurdan način - ispalo je da su:

(...) milicajci (...) morali uhititi one koji su im pomagali regulirati ulični promet na Dan milicajca, zaustavljati sve koji su taj dan bili Sveti Nikola i dijelili poklone ispred trgovačkog doma, hvatati ljude koji su ženama poklanjali suvenire povodom Dana žena ili mlade ljude koji su glumili Crvenu vojsku i sve prolaznike koji su imali nešto crveno na sebi na dan obljetnice Oktobarske revolucije ili pak patuljke na Dan djeteta (id.).

Narančasta alternativa umanjivala je značaj državnih praznika - spektakala stvorenih za potrebe vladajuće ideologije u Poljskoj u koju više nitko nije vjerovao, čak ni vlada, posebno potkraj osamdesetih godina u vrijeme polaganog raspadanja realnog socijalizma - otuda iznenađenost vlasti što netko pokušava obilježavati te praznike.

U sljedećem poglavlju, predstaviti ću teorijski dio ovog rada. Govorit ću o utjecaju kazališta koje je djelovalo u Poljskoj sedamdesetih i osamdesetih godina, o razvoju *happeninga* i njegovom utjecaju na *happeninge* Narančaste alternative.

6. Kazalište

Jean Duvignaud, sociolog umjetnosti, analizirajući događanja „pariškog svibnja” iz 1968., postavlja tezu prema kojoj institucija teatra postaje nepotrebna u situaciji revolucionarnog previranja. U takvoj situaciji, prema Duvignaudu, ljudi predstavljaju sami sebe i linija koja odjeljuje glumce od gledališta postaje suvišna (Pęczak 1989: 126)²⁴.

Tada teatar zamjenjuju mitinzi, manifestacije i ulične borbe. Ta potreba odbacivanja institucije teatra u smislu izmjene uloga glumca i gledatelja dogodila se, prema mišljenju Duvignauda, u razdoblju uspjeha kontrakulture mladih krajem šezdesetih godina (usp.*id.*). Kontrakultura se na zapadu javljala tada, kada je nastala kriza vrijednosti dominantne kulture - što je dovelo do pobune mladih ljudi kojima ustajali poredak nije ispunio očekivanja. Dakle postoji analogija između Narančaste alternative i zapadne kontrakulture, a filter kroz koji se izvršio prijenos zapadnih uzora upravo je tradicija narodne kontrakulture u obliku studentskih teatralnih eksperimenata iz sedamdesetih godina. Stoga, važna je činjenica da je upravo Wrocław bio prijestolnicom avangardnog teatra gdje je svoje sjedište imao i *Laboratorij* Jerzyja Grotowskog - i tu je nastala ideja organiziranja festivala *Otvorenog teatra*. U to isto vrijeme nizozemski Provoisi su u svojim ispadima napadali ne samo desnicu, već i samu instituciju vlasti - što čini i Narančasta alternativa (usp. *op.cit.*: 128).

S obzirom na utjecaj eksperimentalnog teatra Jerzyja Grotowskog i na činjenicu da je većina aktivnih sudionika Alternative bila dio kazališta: neki su radili u njemu (npr. Bogumiła Tyszkiewicz radila je u Teatru Laboratorium Jerzyja Grotowskog), neki organizirali predstave (Krzysztof Jakubczak), osnovali kazališta (Major) itd., ne čudi što je Narančasta alternativa kao sredstvo izražavanja odabrala „happening”, kazališni fenomen koji svojom otvorenošću omogućuje slobodno djelovanje: u happeningu nema pravila koja vrijede u kazalištu.

Happening Narančaste alternative mogli bi opisati upravo definicijom happeninga Allana Kaprowa, tvorca happeninga, jednog od fenomena avangardne umjetnosti:

Termin „happening” odnosi se na vrstu umjetnosti povezanu s teatrom koja je izvedena (performed) u određenom vremenu i mjestu. Njena struktura i sadržaj logična su posljedica reakcije okoline (environment). Također: termin „environment” odnosi se na vrstu

²⁴ ovaj citat iz članka, kao i sve ostale, prevela je autorica rada: Ana Osrečak

umjetnosti koja ispunjava cijelu prostoriju ili cijeli vanjski prostor koji okružuje posjetitelja i koju stvaramo koristeći raznolike materijale uključujući svijetlo, zvuk i boju (PA 2011: 43).

Godine 1957., Allan Kaprow učenik Cagea s Black Mountain Collegea, skovao je termin „happening” (usp. *id.*), a prvu akciju pod tim naslovom izveo je dvije godine kasnije, odnosno 1959. godine u New Yorku. Zapamćena je ostala kao: „18 Happenings in 6 Parts” (a njegova knjiga *Assemblage, Environments and Happenings*, izdana 1966. godine, opisuje to otkriće).

Happening kao svaki avangardni umjetnički pravac razvio se kao suprotnost onoj umjetnosti koja mu je prethodila (usp. Pawłowski 1982: 15). Za razliku od kazališta, nije smjelo biti ni uloga ni likova koji bi mogli biti odglumljeni. Također, happening je doveo u pitanje tradicionalne granice - vrijeme trajanja predstave, mjesta gdje se odvija i veličine prostora. Sudionici happeninga htjeli su promijeniti neka ustaljena pravila (usp. *op.cit.*: 7): pasivna publika trebala je postati aktivna - radi se o promjeni duge tradicije pasivnih gledatelja (sjedede publike tradicionalnog teatra) u aktivne sudionike. Radilo se o umanjivanju privilegiranog položaja umjetnika - značaja autora i umjetnosti: jedna stvar, koju je započela jedna osoba, može biti dovršena od strane nekog drugog - svatko može biti umjetnik. Suprotstavljajući se određenim ograničenjima slobodno su miješali sve vrste umjetnosti odnosno umjetnička sredstva tih umjetnosti i protivili se umjetnoj granici koja odjeljuje pojedine umjetnosti i koja odvaja umjetnost od života. I, kako bi približili tu umjetnost životu i probudili svijest građana svoje su akcije premještali na ulicu - na javna mjesta gdje ih je moglo vidjeti mnogo ljudi: na prometne gradske ulice, na trgove, kolodvore, aerodrome i na mjesta „običnog života” koja su izazivala suprotstavljanje svojim besmisлом, nepravednošću ili okrutnošću; u klaonicama, na mjestima gdje vlada siromaštvo ili gdje se razvija bogatstvo (usp. *op.cit.*: 9). U svoje akcije, uveli su slučajnost jer životom vlada slučajnost.

Happening je obećavao određenu umjetničku slobodu (usp. *op.cit.*: 14), slobodu od pravila stvaranja, slobodu izbora i izrade materijala. Sve može biti umjetnost i svi mogu biti umjetnici, to ne zahtijeva poseban talent. Zahtijeva određeno uplitanje: uvođenje umjetnosti u stvaran život i slamanje umjetnih granica koje su ih odjeljivale. Kritizirao je zadane okvire društvenog života, težio je uništenju konvencija i navika koje ga osiromašuju, želio je

promijeniti čovjekovu svijest i osloboditi ga od psihičkih zakočenosti koje oštećuju njegovu osobnost.

Govoreći o strukturi (usp. *op.cit.*: 46, 47; 54, 55), autor happeninga stavlja naglasak na predmetnost. Happening je određena struktura koja je izgrađena od nekoliko dijelova/predmeta koje spajaju prostorne, vremenske i pokretačke veze. U mnogim tradicionalnim vrstama umjetnosti, kao što su drama, igrani film, roman, veze između dijelova proizlaze iz fabule, uzročno-posljedičnih veza. Te veze zajedno čine informacijsku strukturu koja te dijelove spaja u jednu cjelinu. Happening nema takvu informacijsku strukturu - sastoji se od izoliranih, informacijski nezavisnih dijelova koji se zovu događaji (events) između kojih nema prijenosa informacija kao u tradicionalnom kazalištu gdje je jedan dio priprema za sljedeći ili razjašnjava događaje koji su se ranije dogodili.

Jarosław Wardęga (usp. Padraic 2007: 345, 346), svjedok nastanka Narančaste alternative i aktivni konspirativni djelatnik, kaže kako su ga uvijek privlačila umjetnička djelovanja i zbog toga, vrijednost Narančaste alternative temelji na tome što je:

(...) prvi puta na tlu oporbe poduzeta proba povezivanja djelovanja na granici teatra i politike (op.cit.: 347).

Wardęga kaže kako je happening:

(...) kao kazališno, ulično djelovanje koje ilustrira apsurdnost, razotkriva i ukazuje na nadrealizam situacije, bio upravo djelovanje na granici teatra i politike. Smrtno ozbiljna opozicija - smrtno opasna vlast. To je bio fenomen u okviru kojeg su se pojavili mladi s raznih strana. Sljedbenici Muhameda, sljedbenici hinduističke kulture, mladi otvoreni katolici, ljudi neangažirani u politici kojima konvencija krvave borbe komunizma sa smrtno ozbiljnom, ali nevidljivom rukom podzemlja nije bila prihvatljiva (id.).

Robert Jezierski, „narančasti muž” koji se više bavio teatrom nego politikom, kaže: *(...) ja sam umjetnik stvarnosti (op.cit.: 350).* Prema njemu, Narančasta alternativa nije bila koncepcija - bila je jednostavno gotovim tijelom u kojem se može sudjelovati.

Što su akcije više političke, to su manje teatralne, što su manje teatralne, tim je manje scenarija i igre u realizaciji, što je manje igre, tim je manja temperatura, što je manja temperatura, to je dosadnije, što je više dosadno, to je manje uspješno (op.cit.: 353).

Prilikom jedne od prvih akcija, sudionici happeninga su, nakon uhićenja, izveli dio dramskog djela pod nazivom Šusteri, poljskog dramatičara Stanisława Ignacyja Witkiewicza, Witkacyja:

U prizemlju milicijske stanice: najprije smo jeli bugaćicu i nakon toga smo glumili „Šustere” kada su Sajetana uhitili jedan čin prerano. Boravak u policijskoj stanici bio je jedan veliki happening. Biti na stanici i ne bojati se batinanja ili zatvora na godinu dana itd.? Pjevanja, vicevi, smijanja, lijepo tretiranje svakog milicajca: „Tako je gospodine milicajče, Vi ste naš prijatelj, duboko Vam se ispričavamo što smo Vas odveli od fešte, od obitelji...”. Odmah se moglo vidjeti kako milicajci od toga oglušuju - kako to, nitko ih ne želi tući, nitko ih ne vrijeđa vikanjem gestapo, ne gađa ružnim riječima, nitko se ne ljuti na njih, nitko im ništa ne zamjera?.. Po istom principu: šala-happening došli smo pred ZOO s natpisom „Osloboditi medvjede”. Bila je to dvostruka provokacija - prvo, ismijava sve te ozbiljne demonstracije, drugo, miliciju koja reagira, no Majko Božja: pa oni su samo htjeli osloboditi medvjeda, a oni su ih sad zbog tog zatvorili (op.cit.: 324).

Gdje god su se patuljci (akteri Narančaste alternative) pojavili, nailazili su na tragove svojih prethodnika (usp. PA 2011: 167), kako u političkim i umjetničkim tradicijama, tako i u tradiciji neposrednih gradskih akcija. Jedni od prethodnika su i nizozemski Provosi koji su izmislili novu simboliku narančaste boje i osnovali prvu Partiju patuljaka.

Od 1986. do 1987. godine, Narančasta alternativa se referirala - pitanje je koliko je to bilo svjesno - na poljsku književnu tradiciju (usp. op.cit.: 169). Radi se o konvenciji podsmijeha, načinu da se kroz podsmijeh prezentiraju događaji koji čine komentar aktualne političke i kulturalne situacije, koja čini karakteristično svojstvo pučke tradicije - koja je u 20. stoljeću oživjela zahvaljujući visokoj književnosti. Njen predstavnik je Sławomir Mrożek. Tu tradiciju nalazimo na dvjema razinama djelovanja Narančaste alternative: prvo, u području sličnog načina preuzimanja i izokretanja smisla; drugo, zapisano u *Tangu*, neizbježno pretvaranje avangardno-inteligentnog bunta u pučku popularnu formu ismijavajućih uličnih akcija.

Isto tako, *karneval* Narančaste alternative i *smijeh koji oslobađa*, nadovezuje se na teoriju karnevalizacije Mihaila Bahtina, ruskog filozofa i teoretičara književnosti. Bahtin se temom karnevala najviše bavi u knjizi „Stvaralaštvo François Rabelaisa i narodna kultura srednjeg vijeka i renesanse” gdje analizira fenomen karnevala i kulture smijeha srednjeg vijeka i renesanse. Karneval se, kao javna svetkovina održavao na javnom mjestu a središnje

mjesto za održavanje takvih svečanosti su obično bili gradski trg i gradske ulice (Ristivojević 2009). Bahtinovo zalaganje za karnevalsko izokretanje vrijednosnih hijerarhija prikazuje se kao njegov osobni doprinos otporu sovjetskoj ideologiji i estetici socijalnog realizma. U središtu Bahtinove slike Rabelaisa je „smijeh koji oslobađa” kojeg predstavlja pojam karnevalizacije, mehanizam gdje se vrijednosti ozbiljne, službene svakidašnjice izokreću, snižavaju ka „onom dole”, ka tjelesnosti, i na taj način, kroz oslobađanje neslužbenog, potisnutog marginaliziranog, izokreće se postojeća, represivna hijerarhija vezana za dominantnu ideološko-kulturnu paradigmu. Bahtin razlikuje službenu (elitnu) i neslužbenu (pučku, narodnu kulturu smijeha) kulturu. Za prvu je karakteristična ozbiljnost, formalizam i jednoznačnost, za drugu šaljivost, neformalnost i višeznačnost. Bahtin otkriva specifičnu prirodu smijeha kao najjačeg izraza narodne kulture. Prema Bahtinu (1978) narodna kultura, kultura smijeha suprotstavljena je ozbiljnom svijetu svakodnevice.

Smijeh ima duboko značenje pogleda na svijet, on je jedan od najbitnijih oblika istine o svijetu u njegovoj sveukupnosti, o povijesti, o čovjeku; on je posebno univerzalno gledanje na svijet, koje vidi svijet drugačije, ali ne manje (ako ne i više) bitno no ozbiljnost (Bahtin).

Govoreći o umjetničkoj tradiciji koja je utjecala na umjetnički karakter Narančaste alternative, spomenut ću i dvije tradicije refleksije o „umjetnosti akcije” (usp. PA 2011: 133). Jedna se spominje u članku Michaela Frieda „Art and objecthood” („Artform” lipanj 1967.) gdje autor piše da su teatar i teatralnost najveća prijetnja umjetnosti. Objašnjavajući zašto, kao prvi razlog navodi to što teatar zahtijeva publiku, što teatar bez nje ne postoji:

(...) kazališno djelo je bez publike nepotpuno, nedovršeno, a ovisnost o publici je proturječna duhu modernističke umjetnosti, stoga napuštanje teatra, za modernistička osjetila, znači oslobođenje umjetnosti od diktata gledatelja i pripadanju višim vrijednostima.

Zatim, odliku teatra čini:

(...) povezivanje različitih vrsta umjetnosti u jedno djelo, brisanje granica između pojedinih umjetnosti što se kosi s pretpostavkom naglašavanja posebnosti i svojstvenosti pojedine vrste umjetnosti.

I na kraju:

(...) miješani, sintetični karakter teatra čini da kategorije ključne za estetiku modernizma, kao što su umjetnička kvaliteta i vrijednost gube smisao u odnosu na teatar, jer

one su povezane s nekim konkretnim umjetničkim medijem. Međutim, teatar je multimedijalna pojava. Specifičnost teatra je u tome što se nalazi između različitih umjetnosti i zbog toga pravi kriterij ocjene kazališnog djela nije kvaliteta ili umjetnička vrijednost, već sposobnost buđenja i održavanja zainteresiranosti gledatelja (id.).

Druga dva pojma u suvremenoj umjetnosti koja razlikuje Allan Kaprow (tvorac pojma i jedan od prvih teoretičara happeninga), su: „artlike art” i „lifelike art”:

Za prvi, polazišna točka i uzor je umjetnost, a za drugi - život. Prvi se želi odvojiti od života tražeći čistu umjetnost, a drugi suprotno: što snažnije se povezati s životom u cijeloj njegovoj raznovrsnosti (id.).

Happening možemo svrstati u ovaj drugi pravac koji se približavao teatru svakodnevnog života kao i kazalište futurista, *dada*, Gutai²⁵ (umjetnički pravac osnovan u Japanu), Fluxus²⁶ (međunarodna organizacija umjetnika koji su djelovali 60-ih godina), umjetnost zemlje, *body art*, performans, *mail art* (ili poštanska umjetnost), konceptualizam. Generacija Kaprowa (usp. *op.cit.*:135) otkrila je da se umjetnost može stvarati i pomoću svakodnevnih stvari i događaja.

Drugu tradiciju mišljenja o „umjetnosti akcije” predstavlja Situacionistička Internacionala. „Društvo spektakla” prema Debordu temeljilo se na pasivnosti gledatelja koji su trebali ostati pasivnim konzumentima spektakla koji je bio pripremljen za njih te ono što je predstavljalo revoluciju bilo je poticanje gledatelja da postane aktivan sudionik i da sam stvara svoj vlastiti spektakl.

Wrocławska Narančasta alternativa nadovezala se na obje tradicije (usp. *op.cit.*: 137). Sve je počelo *Manifestom socijalističkog nadrealizma* Waldemara Fydrycha, objavljenog za vrijeme studentskih štrajkova 1981. godine.

²⁵ (vidi: http://en.wikipedia.org/wiki/Gutai_group, pregled: 10.10.2012.)

²⁶ (vidi: <http://en.wikipedia.org/wiki/Fluxus>, pregled: 10.10.2012.)

6.1. *Happening Narančaste alternative*

Po definiciji²⁷ happening je scensko, likovno ili glazbeno djelo kod kojeg se očekuje od promatrača da sudjeluje u onome što čine izvođači; međusobno djelovanje čovjekove akcije i zatečena stanja; događanje.

Karakteristika happeninga je u slobodi izbora mjesta izvedbe, materijala, vremena trajanja. Autor/umjetnik može biti bilo tko - čak je i publika slučajna. Dakle, izlazimo iz kazališne dvorane: predstava se seli na ulicu, u prostor koji nije ograničen zidovima i kulisama. Autor nam je nepoznat, a glumci možemo biti i mi, slučajni prolaznici o kojima, zapravo i ovisi uspješnost happeninga, o njihovoj reakciji - i tu dolazimo do cilja happeninga: svrha izvedbe je upravo izravno djelovanje na prolaznike u smislu njihovog aktivnog djelovanja, što završava njihovom preobrazbom u same sudionike umjetničkog djela. Ali, happening ima svoja pravila i mora imati scenarij: naravno, potrebna je ideja, razrada te ideje, izrada potrebnih materijala i pretpostavka reakcije publike - važno je pretpostaviti što će raditi svi potencijalni slučajni prolaznici.

Happening je istodobno forma kolektivne i pojedinačne ekspresije - predstavlja posebnu vrstu interakcije i komunikacije (usp. Pęczak 1989: 125). Happening (usp. PA 2011: 47, 49) je jedan od oblika umjetnosti neposrednog djelovanja koji obično pretpostavljaju prisutnost osobe koja ga izvršava, njenu tjelesnost koju osjećaju gledatelji i suučesnici:

Možda je baš stvar prisutnosti jedna od uzroka tako velike uspješnosti djelovanja Narančaste alternative, njene popularnosti i utjecaja na stvarnu političku promjenu u Poljskoj. Svojom osobom „dižem se” da bih protiv nečeg prosvjedovao, samim svojim postojanjem na danom mjestu i vremenu i progovaram, „borim se” (istupam) za nešto ili protiv nečega. To je prije svega performativni efekt (id.).

Kako bi bila moguća stvarna prisutnost, prema Berešu, umjetniku manifestacija neophodno je, prije samog akta izvođenja performansa, poznavanje postojeće stvarnosti, stvaranje unutarnjeg „izvještaja te stvarnosti” (usp. *op.cit.* 49):

U slučaju Alternative, ponekad samo sudjelovanje u happeningu, prisutnost u njemu bila je za njegove sudionike, suučesnike i gledatelje stvaranjem takvog izvješća stvarnosti. Kao djelovanje u kontekstu umjetnosti, happening se nalazio izvan područja interpretacije

²⁷Anić, V. (2007) Rječnik stranih riječi

kontrolirane od strane komunističkog sistema i stvarao distancu potrebnu za slobodnu interpretaciju. Ulična djelovanja (akcije) koja su angažirala mnoštvo ljudi u jednom veselom događaju happeninga, omogućavala su sudionicima da osjete tu stvarnost, da pobjede strah od represije. Katkad je te granice vlasti označavao kraj pendreka i domet mlaza milicijskih topova. Ali već samo iskustvo sudjelovanja u - kako su to Narančasti nazivali - „RIO-radničkom karnevalu” trebalo je ojačavati potrebu slobode i nezavisnosti.

Jan Przyłuski (*id.*) govori o važnosti „narančastog” happeninga koji je:

U skladu s povijesti happeninga, (...) u prvoj fazi svog postojanja bio prije svega usmjeren na spoznaju, a u drugom redu na efekt, (...) davao šansu uviđanja kako se daleko može ići protiv komunističkih vlasti i istovremeno koliko su jako zaslužnjeni ili slobodni umovi prolaznika, sugrađanina jedne policijske države.

Naglašava važnost spoznaje stvarnosti i potrebe: (...) *raspoznavanja granice između fikcije i stvarnosti* za koju tvrdi da je: (...) *od početaka happeninga bila (...) vezana uz osjećanje krize te stvarnosti. Zaključuje kako je happening često služio tome: (...) kako bi se kriza najprije najdublje upoznala, a potom prevladala.*

Dakle, happening je bio više od same zajedničke zabave: on je provokacija koliko i parodija - u sebi sadrži rizik i nesigurnost. Iza same provokacije se krije djelovanje kojemu je cilj izazvati neželjenu i nepredvidljivu reakciju primatelja (usp. Pęczak 1989: 128).

Przyłuski (PA 2011: 49) tvrdi kako se happeninzi koje su osamdesetih godina izveli Major i prijatelji *razlikuju od djelovanja drugih stricte umjetničkih grupa (...) i od akcija pojedinačnih umjetnika koji su koristili slučaj ili performans za ekspresiju i komunikaciju.* Tvorci happeninga su u svojim letcima i parolama koristili jezik političke propagande i govora. Svojevrsnom inspiracijom bili su i scenariji obljetnica državnih praznika, nazivi i simbolični atributi političkih institucija (usp. Pęczak 1989: 128). Ti happeninzi (usp. PA 2011: 223) bili su komentarom stvarnosti Narodne Republike Poljske. Ismijavali su pompozno obilježavanje obljetnica, nestašicu robe na tržištu, sveprisutnost milicije i tajnih službi. Apsurdom su napadali apsurdnu stvarnost.

Prema načelu nekorištenja nasilja, prihvatanja još nekih svjetonazornih koncepcija i očite opasnosti od milicije, happeninzi Narančaste alternative morali su biti podrobno raspravljeni i pripremljeni. Moguće reakcije vlasti i ponašanje službi moralo je biti analizirano; cijeli dinamični tijek događaja morao je biti promišljen. Nametnuta je bila važnost pronalaska

drugih, umjetničkih, imaginarnih i intelektualnih načina suprotstavljanja zlouporabi, u duhu stvaranja alternativne kulture prema dominirajućem obrascu, kroz akcije iz područja performativne umjetnosti (op.cit.: 53).

Značajni prethodnici i inspiratori koji su radili na granici neoavangardnog teatra i antropoloških istraživanja bili su Jerzy Grotowski i Ludwik Flaszen te ideja „aktivne kulture”²⁸ (usp.*id.*). „Aktivna Kultura”²⁹, ideja Grotowskog, jedan je od ključnih elemenata parateatra. Rodila se u opoziciji „pasivne” kulture i temeljila se na poduzimanju vlastitih kreativnih akta. Kada govorimo o prikazbenim umjetnostima, ovdje se zahtijevalo odbacivanje kategorične podjele na osobe koje djeluju (glumce) i gledatelje, koja čini osnovu tradicionalnog shvaćanja teatra.

Prema Bogumiłi Tyszkiewicz (usp. Padraic 2007: 344), aktivnoj sudionici Narančaste alternative, uspjeli happening najprije treba imati scenarij koji treba ispisati za njegove inicijatore, ali i za slučajne čimbenike - a to su milicija i prolaznici:

Pišući scenarij pretpostavljaš što će raditi milicija, što prolaznici i poslije ga podijeliš po gradu te milicija i prolaznici naprave to što treba. Takvim happeningom, bez rasprave bila je Oktobarska revolucija. Apsolutan vrh. Napisali smo u scenariju da će milicajci igrati ulogu bjelogardijaca³⁰ koji brane carsku palaču i oni su taj zadatak izvršili.

Major Fydrych kaže kako se o happeningu ne bi trebalo govoriti na način je li uspio ili nije jer to je događaj:

To se ne bi trebalo ocjenjivati. Kazališnu umjetnost može se ocjenjivati, performans, svagdje gdje postoji tako zvana predvidljivost događaja ili čitljivost radionice, sve što se može smjestiti na određeni stupanj hijerarhije (op.cit.: 364).

Što se tiče cilja happeninga (op.cit.: 324):

Zabava na ulici je cilj sam po sebi, pokazivanje da je na ulici dopušteno zabavljati se. Bila je to reakcija na dvije stvari: s jedne strane serioznih sittinga (radikalne) Borbene

²⁸ poljski: „Kultura czynna”(vidi: <http://www.kultura-czynna.art.pl/index.php>, pregled:22.8.2012)

²⁹ (vidi: <http://www.grotowski.net/encyklopedia/kultura-czynna>, pregled: 22.8.2012)

³⁰ Bijela Garda (vidi: <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=44327> , pregled: 09.08.2012.)

*Solidarnosti*³¹, na koje je dolazilo 25 osoba, a jedna je vikala na trešteći megafon: „Mi Poljsku ne damo, komunizam rušimo”, a s druge reakcija na jako agresivno ponašanje policije i pokazivanje da se milicije ne treba tako jako bojati.

Ono najvažnije bilo je osvijestiti ljudima njihove vlastite uloge koje „izvode” u apsurdnom teatru života - onog određenog politikom koja gubi svoju političku svrhu i dobiva formu vica, groteske (usp. Pęczak 1989: 130).

U poglavlju koje slijedi nastojat ću približiti ozračje samih happeninga. Najprije ću navesti happeninge koji su bili organizirani u Wrocławu i sve opise akcija koje sam uspjela naći³². Zatim, opisat ću happeninge održane u Krakovu, Varšavi, Łódziju, Lublinu, Poznańu, Gdańsku, Olsztynu, Białymstoku, Rzeszowu i Kielcima. Uz neke opise citirat ću natpise na letcima i refleksije samih sudionika happeninga³³.

³¹ poljski: Solidarność Walcząca; predstavlja poljsku antikomunističku podzemnu organizaciju koja je osnovana 1982. u Wrocławu i bila je jedna od najvećih neovisnih organizacija proizašla iz nezavisnog sindikata Solidarnost (vidi: http://pl.wikipedia.org/wiki/Solidarno%C5%9B%C4%87_Walcz%C4%85ca, pregled: 6.12.2012.)

³² informacije o happeninzima sam crpila iz zapisa (Kalendarium happenigów) u knjizi: „Wszyscy proletariusze bądźcie piękni!: Pomarańczowa Alternatywa w dokumentach aparatu represji PRL (1987-1989)” (2011)- konkretno popis organiziranih happeninga- i sa stranice: http://pl.wikipedia.org/wiki/Pomara%C5%84czowa_Alternatywa i nadopunjavała s ostalom literaturom.

³³ svi nazivi happeninga su prevedeni na hrvatski jezik (originalan naziv na poljskom jeziku naveden je u zagradi); prevela ih je autorica rada Ana Osrečak uz pomoć mentora Dalibora Blažine.

7. Akcije Narančaste alternative

Major tvrdi da je Narančasta alternativa bila mjesto novih političkih formi protesta:

Wroclawska ulica polako se prestaje bojati, a sudjelujući u zabavi, ljudi nauče kako podupirati one ozbiljnije na primjer WiP-ovske demonstracije. Rasprsnuo se strah od uhićenja koje je u pravilu trajalo par sati bez ozbiljnih posljedica. Prema mišljenju Majora, to je bila vrsta socioterapije koja je omogućavala ljudima da ostvare ciljeve za koje nisu ni mislili da ih mogu imati (Padraic 2005: 230).

Na pitanje kako bi izdvojila akcije Narančaste alternative Agata Saraczyńska (*op.cit.*: 310) odgovara da je bilo:

(...) više apstraktnijih i više usmjerenih konkretnim situacijama. Na primjer prema kalendaru, u određene dane praznika: Oktobarska revolucija, Dan armije, 12. listopada: Dan Milicajca, Dan Špije, 6. prosinca: sv. Nikole, Dan djeteta. To su datumi. I postoje problemi prema kojima želimo zauzeti stav. To su više bile prigodni, umjetnički i više sociološki pothvati.

Zanimljiva je refleksija mlade majke (usp. Padraic 2005: 230, 231) koja kaže da ne poznaje Majora niti nikoga od tih koji uvijek hodaju na čelu povorke, ali se trudi ne propustiti ni jedan happening Narančaste alternative. A razlog je taj što želi bar ponekad ne bojati se milicajaca s pendrecima. Kaže da dolazi kako bi se uvjerila da ne mora svaki dan biti ružno i deprimirajuće, dolazi da bi makar jednom u par mjeseci dokazala svima, a najviše sebi, kako može biti tako sama poput ljudi koji žive negdje u normalnom, običnom svijetu. Smijati se, zabavljati, provocirati. Kaže: *To mi je potrebno za moju psihičku higijenu. Ne želim stalno misliti o tome kako nema mlijeka za moje dijete. Takav happening, jednom u četiri mjeseca, to je upravo narančasta alternativa stvarnosti.*

7.1. Narančasta alternativa u Wrocławu

Happening³⁴ *Tube, iliti podizanje frke u gradu* (Tuby, czyli zadymianie miasta) zbioro se 1. travnja 1986. godine u Wrocławu. Sudionici su se okupili noseći oslikane tube (usp. Fydrych 2002: 141) koje su zatim zapalili. Ni dim još nije stigao pasti kad se milicija pojavila - ali svi su uspjeli pobjeći. Major nam u svojoj autobiografiji objašnjava kako je:

Polovica osamdesetih godina bila u Poljskoj apatično, dosadno razdoblje. Džentlmeni koji su se pojavljivali sa šarenim tubama morali su unijeti vedrinu (id.).

(Major navodi uz to i jednu zanimljivu opasku: *Kada ne bi bilo komunista i njihovog uvedenog planskog gospodarstva, svijet, umjetnost i Major ne bi bili na takvom položaju.*)

Jakubczak veže početak Narančaste alternative uz happening koji se odvio 1. travnja 1987. (usp. Padraic 2007: 327). Napravljena je hodajuća gusjenica, odnosno *Stonoga* (usp. Fydrych 2002: 144) koju je činilo 15 osoba. Krenula je od zgrade Odsjeka za povijest: po planu je trebala krenuti od Świdnicke, ali ovako je protivnik ostao zbunjen. Nakon što je prošla kroz nekoliko ulica presjekla je tržnicu i zaobilazeći skver Muzeja arhitekture našla se pred Grunwaldskim mostom. Most je blokirala milicija i prisilila ih da demontiraju stonogu. Ova akcija bila je potvrda Majorove namjere i poticaj za nastavak. Odlučio je stupiti u bitku s neprijateljem: svi vojnici će imati crvene kape. Kako bi potaknuo ljude, napravio je letak.

Na isti dan, zbioro se happening *Praznik lončića* (Święto Garnków). U članku³⁵ iz poljskih novina naišla sam na podatak da je to prvi happening za koji se čulo izvan željezne zavjese. Major kaže kako je nekoliko mjeseci prije happeninga pripremio lončiće koje je napravio od papira. U trenutku kad su krenuli od Grunwaldskog trga, sudionici happeninga stavili su na glave okrenute lončiće: na taj način htjeli su pokazati da je u glavama većine ljudi konzumacija i da se nije vrijedno tome vraćati jer zaslanja bitku za slobodu. Dva mjeseca kasnije organiziran je happening *Patuljci na Świdnickoj* (Krasnoludki na Świdnickiej; 1. lipnja 1987.): sudionici su se okupili kod sata, a milicajci su čekali u kolima (usp. Fydrych 2002: 146,147). Major je dijelio crvene kape, a njegovi kolege su dolazili s drugih strana i radili to isto. Milicija je zabavljala mnoštvo: čim su ugledali čovjeka na crvenom biciklu, krenuli su prema njemu što je izazvalo pljesak mnoštva. U sredini gomile stvorilo se kolo oko

³⁴ Happening je opisan na umetku u boji između 40. i 41. str. (PA 2011)

³⁵ (vidi: <http://www.rp.pl/artukul/853002.html?p=1> , pregled: 20.10.2012.)

Jakuba koji je predvodio gitarom i pjesmom, i svi su plesali i pjevali: *Mi smo pčelica Maja*. Milicajci stalno pune kola, dolaze nova i kroz megafon naređuju ljudima da se razidu, ali mnoštvo je postajalo sve veće. Zanimljiv je zapis razgovora između zapovjedništva i milicajca na terenu - kad su priupitali koga to zatvaraju, ostali su šokirani odgovorom, mislili su da su im kolege poludjeli, ali nakon objašnjenja kako se ne radi o pravim patuljcima, već o studentima koji su obučeni u patuljke koji pjevaju i plešu, naredba je bila da ih dovedu u stanicu.

*Dolje s V-palicama*³⁶ (Precz z U-Pałami) je happening organiziran u Wrocławu 1. kolovoza 1987. Trajao je oko četrdeset minuta, a do „konspirativnog” okupljanja (usp. Fydrych 2002: 149) došlo je kod prolaza blizu Novog trga (Nowy Targ). Originalan naziv na poljskom jeziku *Przecz z U-Pałami* je dvosmislen što je bio i cilj sudionika: *pała* znači pendrek, a kad toj riječi dodamo *u* dobijemo riječ *upał* koja znači vrućina. Natpis *Przecz z U-Pałami* su zapravo predstavljali sudionici akcije tako da je svaki od njih na majci imao ispisano jedno slovo. Tada se pojavio Józef Piniór, oporbeni djelatnik povezan sa „Solidarnosti”, koji je morao napisati reportažu za Radio Slobodna Europa. Nedostajalo je jedno slovo i nije imao izbora: obukao je slovo R. Svi su stajali poredani jedan do drugog tvoreći taj natpis. Ono što čini cijelu bit happeninga je to što iz tog natpisa svaki čas nestaje slovo U:

Sjedajući na stepenice izrazito je nervirao „plave sudionike happeninga”. To postaje uzrokom međusobnog nesporazuma tih dviju umjetničkih skupina i zabava se završava zatvaranjem njenih sudionika u zgradi tajnih službi.

Međutim, pustili su ih čim su ispisali njihove podatke.

1. rujna 1987. (usp. *op.cit.*: 151) Major je dijelio cvijeće na Świdnickoj, u sjeni transparenata: „Dolje fašizam”. Nakon što su ga priveli, ispitali i pustili, ispred milicijske stanice bila je gomila francuskih novinara koja ga je pitala kad će biti sljedeći happening i dobili su odgovor: *1. listopada dijelit ćemo toaletni papir*. Prvo, Francuzi nisu mogli vjerovati da je milicija uhitila nekog na Dan mira. A drugo, kako je moguće da vlada opća nestašica toaletnog papira i higijenskih uložaka - oni nisu mogli zamisliti kako uopće ljudi mogu bez toga živjeti. Naravno, najviše ih je pogodilo to što nema kvalitetnog crnog vina u dućanima.

³⁶ Happening je opisan na umetku između 72. i 73.str. (PA 2011)

Povodom dana 1. listopada (usp. *op.cit.*: 153), izašao je letak koji je pozivao na akciju:

Poljaci nisu majmuni i imaju svoj stil. (...) Da bi udovoljili naprednoj svjetskoj misli, dođimo 1. listopada na Świdnicku ulicu u 16 sati. Donesimo toaletni papir i djelujmo, koristeći ga stvorimo nezavisne, psihičke, filozofske, kozmičke i transparentne društvene kompozicije. U 16 sati polako ćemo vaditi papir i dijeliti ga po(...)ljudima. Dijelimo pošteno.

Dan je bio isto tako poseban kao i letak. Puno ljudi bilo je uhićeno, a Majora su zadržali u pritvoru. Nisu imali poteškoća oko uhićenja jer su ga lako našli, odnosno prepoznali po ekscentričnoj odjeći: na glavi je imao žensku čarapu.

Toaletni papir - tzv. prvo dijeljenje (Papier Toaletowy – tzw. pierwsze rozdanie) *Tko se boji toaletnog papira?* je prvi dio happeninga³⁷ koji je organiziran u dva dijela: 1. i 15. listopada 1987. godine. Naziv drugog dijela je *Tko se boji toaletnog papira?* - tzv. *drugo dijeljenje* (Kto się boi Papieru Toaletowego? – tzw. drugie rozdanie). Jedna od sudionica happeninga, Agata Saraczyńska (Padraic 2007: 310) ističe kako se:

(...) dijeljenje toaletnog papira na ulici Świdnickoj nije ticalo ideje, već svakodnevice, određenog apsurd. Adresat nije bila samo vlada, ne samo policija. To što je na akcije dolazilo sve više ljudi, svjedočilo je o tome da su i bile namijenjene njima.

Na letku koji poziva na sudjelovanje može se saznati da je:

Socijalizam, sa svojom ekstravagantnom podjelom potrošačkih dobara, isto tako s ekscentričnom društvenom postavom, postavio (...) toaletni papir na sam vrh snova. Trenutno je nedostižan. Milicija, djelujući u skladu s pragmom: „standard gradi svijest”, počela je pretraživati torbe prolaznika. Ako je netko imao u torbi ili novčaniku toaletni papir, taj se našao u pritvoru. Bilo je i slučajeva da se društvo uputilo na vjenčanje: išli su pločnikom prema Uredu, trebao je biti sklopljen brak između ronilaca, koji su bili i odgovarajuće odjeveni. U milicijskom kombiju priopćenje: „Ide tip u ronilačkom odijelu. Što da radimo s njim?” - „Za svaki slučaj, privedite ga.” - i građanin je s društvom zbrinut. Dva psa koji hodaju Świdnickom ulicom s mašnicama od papira izgledaju lijepo. Četveronošci dijele sudbinu ronioca. [...] Uglavnom, uhićeno je 68 odraslih osoba, jedno dijete, 2 psa, 2 bicikla i role toaletnog papira.

³⁷ Happening je opisan na umetku između 56. i 57.str. (PA 2011)

Narančasta alternativa koristila je u tim happeninzima političke bolne točke: na primjer to što su politički vođe sami doveli do ekonomske i gospodarske krize te nisu mogli omogućiti svojim građanima najpotrebnije svakodnevne potrepštine. Sudionici okićeni, obučeni u toaletni papir dijelili su taj teško dostupan proizvod kraj table s natpisom: „Pokojni Toaletni papir i Higijenski ulošci.” Na jednom transparentu je pisalo: „Tko se boji toaletnog papira?”. Dozivajući miliciju da zaustavi represivnu reakciju, natpis je sugerirao još jedno pitanje: čega se zapravo bojimo i zašto? Obučeni u toaletni papir sve brojniji stanovnici Wrocława dolazili su do zaključka da se ne boje ničega. Happening je postavljao pitanje vlastite mogućnosti djelovanja i želje za istim te nametao rizik od kažnjavanja pred publikom:

Narančasta alternativa je na drugačiji način doticala ljudske strahove nego pokret WiP³⁸ jer se strah nije pobjeđivalo pomoću zla i determinacije nego smijehom. Postavlja se pitanje dokazuje li happening Oktobarske revolucije povećanje represije ili suprotno, povećanje relativne slobode u Poljskoj - s jedne strane uhićenje zbog nošenja crvenih čarapa može značiti povećanje okrutnosti sustava, a s druge, činjenica da je jedina prijetnja opasnost za marširanje ulicom zatvaranje na par sati na miliciji: to je bila rijetkost u komunističkoj Europi (Padraic 2005: 198).

Happening *Dan milicajca* (Dzień Milicjanta) odvio se 7. listopada 1987. Motiv kojim se bavi jest strah (usp. Padraic 2007: 332), odnosno problem straha. Za vrijeme komunizma, u jednoj policijskoj državi, cijeli se individualni život čovjeka organizirao na strahu:

Ljudi su radili razne stvari jer su se bojali represije. To je za nas bilo jako važno za vrijeme ratnog stanja. Bila su dva problema: strah i otuđenje. U Poljskoj između građanina i države nije bilo nikakvih posredničkih struktura, plus strah kao glavni čimbenik koji organizira čovjekov život izvan doma. Dan milicajca bio je pomalo psihodrama povezana s tadašnjim mitom svestrasti tajne milicije. I bio je tako uspješan da su se 1988. i 1989. u Wrocławu odvijale najveće političke demonstracije. Samo tu. Nigdje u Poljskoj nije bilo tako. Józek je tada bio glavni organizator u dogovoru sa Borbenom Solidarnosti, ali atmosferu je napravila Narančasta alternativa lomeći barijere straha. Puno je ljudi završilo u zatvoru gdje su proveli dan-dva i prestali se bojati. Nakon toga su shvatili da kada to radi na tisuće ljudi, tada milicija ne zna što činiti (op.cit.: 344, 345).

U literaturi se navode tri naziva happeninga koji je organiziran 12. listopada 1987.: *Dan armije, odnosno Manevri* (Dzień Wojska czyli Manewry Melon w majonezie), zatim

³⁸ (poljski: ruch Wolność i Pokój) opozicijski pokret Sloboda i Mir (vidi referencu br. 16, str 15.)

Dinja u majonezi i Veliki jesenski manevri. Akcija (usp. PA 2011: 211) je realizirana na dan formalnog praznika poljske vojske. Glavnom atrakcijom događaja bio je kartonski model tenka na kojem je bilo ispisano sljedeće: „Love Hans Klos”, „Hitler Kaput”, „Dinja u majonezi”, „Moskva”, „New York”, „Świdnicka”.

*Imali smo karabine, zamaskirani u pustinjku odoru. Trčali smo i zviždali. Znali smo da se istovremeno probija tenk od kartona prema pothodniku. Na prednjoj strani tenka vidio se natpis: Varšavski pakt - avangarda mira.*³⁹

Večer uoči Oktobarske revolucije (Wigilia Rewolucji Październikowej) je happening koji se zbio 6. studenog 1987., dan uoči sedamdesete obljetnice izbijanja Oktobarske revolucije. Prema podacima Službe sigurnosti⁴⁰ bilo je tristo sedamdeset, a prema procjeni organizatora tisuću sudionika. Na prvim letcima koji su najavljivali najuspješniji i najslavniji happening Narančaste alternative pisalo je:

Druže!!!

Dan izbijanja Velike proleterske Oktobarske revolucije dan je Velikog događaja. [...] Druže, vrijeme je da se prekine pasivnost narodnog mnoštva [...]! Okupimo se već 6. studenog u petak u 16 sati na Świdnickoj ulici kod „sata povijesti”. Druže, obuci se svečano, crveno. Obuj crvene cipele, crvenu kapu, šal [...]. U krajnjem slučaju, u nedostatku crvene zastave nalakiraj nokte na crveno. Ako nemaš ništa crveno, možeš kupiti crveno pecivo s kečapom. Mi crveni (crveno lice, kosa, hlače i usta) skupit ćemo se tog dana kod sata oko 16 sati [...]. Kraj svetkovine obilježiti će se u baru „Barbara”, gdje će sudionici okupljanja, iz jedne zdjele jesti crveni barszcz ili neka druga jela.

Ovaj happening (usp. Padraic 2005: 198) je tražio od publike promišljanje značenjskih koncepata: „politički” i „opozicija”. Također, trebalo je naglasiti što znači „sloboda”: sloboda političkog opredjeljenja, ismijavanje (ili ignoriranje) političke misli ili jednostavno dobra zabava.

Slijede upute koje su bile objavljene povodom *obljetnice proleterske Oktobarske revolucije*:

³⁹ Happening je opisan na umetku između 88. i 89.str. (PA 2011)

⁴⁰ Wszyscy proletariusze bądźcie piękni! (2011: 283-)

(...) *Dovedi svog psa u 16 sati, kod sata će se održati izložba rasnih i nerasnih pasa pod parolom: „Psi na čelu revolucije.” Crvene mašne na ogrlici rado viđene.* (Fydrych 2002: 164).

Milicajci su bili jako pažljivi i hapsili su sve one koji su imali crveni detalj na sebi. A kad se počelo mračiti, hapsili su one s bordo i svijetlo smeđim detaljima (usp. *op.cit.*: 168). Major, na pitanje francuskog novinara čemu služe ti happeninzi i o čemu je zapravo riječ, odgovara da se radi o oslobađanju jedinke koja živi u zajednici (usp. *op.cit.*: 174).

Osim naglašavanja značaja jedinke, happeninzi Narančaste alternative imali su i društvenu funkciju (Padraic 2005: 231) - funkciju integracije. S jedne strane ljudi se međusobno upoznaju, ljudi koji se inače nikada ne bi našli na istome mjestu, a s druge, omogućavaju ljudima da dođu do ozbiljnije opozicije, a i da stariji opozicionari dođu do studenata - što dovodi do rušenja generacijskih granica.

27. studenog 1987. organiziran je happening pod nazivom *Referendum na Świdnickoj* (Referendum na Świdnickiej), i prema podacima organizatora okupilo se tisuću petsto sudionika. 6. prosinca 1987. zbio se happening *Dan sv. Nikole* (Dzień Mikołaja) na kojem je prema podacima Službe sigurnosti bilo sto, a prema organizatorima dvije tisuće ljudi.

Utorak, 16. veljače 1988. godine, bio je posljednji dan karnevala - dan uoči (Velikog) posta. Dan je bio iznimno topao za taj dio godine. Bilo je sunčano, u Wrocławu je temperatura sezala i do deset stupnjeva. Uvjeti su bili savršeni za tradicionalan brazilski karneval, baš kao u Rio de Janeiru. I karneval je neprimjetno prenesen u zemlju pod komunističkim režimom pod nazivom *RIO-radnički karneval* (usp. *op.cit.*: 9,10). U središtu grada, gdje stanuje oko šesto tisuća stanovnika, okupilo se tri do pet tisuća ljudi (prema procjenama Službe sigurnosti bilo je tisuću petsto, a prema organizatorima pet tisuća okupljenih). „Potrudimo se kako bi naš grad zasjenio Las Vegas” - tako je glasila parola polijepljena po ulicama i podijeljena u srednjim školama i fakultetima: „Obuci se svečano. Tako nas milicija neće dirati. Napraviti ćemo mali hokus-pokus, i ili je neće biti, ili će se pridružiti karnevalu”. Naišla sam na podatak da su čak voditelji jednog tada popularnog radija „Trojka” pozivali slušatelje na zabavu - sve dok vlasti nisu shvatile o kakvoj se pozivnici radi te je ukinuli. Majora su uhitili dok se približavao okupljenima držeći narančasti megafon. Izgledalo je kao da svi imaju zviždaljke, a gitarist Krzysztof Jakubczak, zvan Jakub, zagrijavao je mase pjevajući pjesme za djecu, komunističke stihove i narodne pjesme. Bio je tamo kostur, improvizacija orkestra s

ogromnim bubnjem. Bili su Štrumpfovi, rudar koji je dijelio komade ugljena i lutke Jaruzelskog. Bila je Crvenkapica rame uz rame vuku i medvjed koji je držao karabin. Mnoštvo je skandiralo: *I milicija se zabavlja* i *Hokus-pokus!* Ali milicija nije nestala. Hvatala je sudionike i trpala ih u milicijska kola koja su čekala. Žestoka, silna masa ljudi oslobađala je one uhapšene čim bi ih milicija zatvorila. Jakubczaka su oslobađali četiri puta. No, sudionici su zatvorili i puno milicajaca unutar automobila. Na kraju, nekoliko desetaka sudionika je, ispreplevši ramena, stvorilo povorku i prošlo Świdnickom. U 17 sati happeninga više nije bilo - ali u zgradi milicije, Jakubczak je svirao na gitari i ljudi su uz pjesmu čekali u redu da bi uz opomenu bili pušteni na slobodu.

U happeningu svatko ima svoju ulogu, no uloga gomile (usp. *op.cit.*: 229, 239) nekima je predstavljala problem: imali su osjećaj da im je efektnije i lakše izraziti misli u manjim grupama. Ilustracija tog problema je *Dan špije* održan 1. ožujka 1988. Po mišljenju Roberta Jezierskog to je bio jedan od najuspješnijih i najveselijih happeninga: svi sudionici, njih tridesetak, maskirali su se u špijune ove ili one države i trčali po centru, praveći se da se razgovaraju preko kratkovalnih prijamnika i da legitimiraju ljude. Neki su čak tražili osobne dokumente od milicajaca. To je očigledno bilo nešto što još ni jedan oporbeni pokret nije izveo. Kasnije, jedan oficir ZOMO-a je kazao veteranu Narančaste alternative, Wiesławu Cupali, da je *Dan špije* za njega bio najvažniji dan u životu jer je odjednom shvatio kako glup posao radi. No prema Jakubczaku, *Dan špije* je bio fijasko: *gomilu, niti je kontrolirala ni obrazovala zabava, jer su ih sudionici happeninga ili ignorirali ili uznemiravali stupajući u kontakt s nadzornicima.*

8. ožujka 1988. izveden je happening *Dan žena* (Dzień Kobiet) koji je završio uhićenjem Majora Waldemara Fydrycha, odnosno njegovim zatvaranjem na dva mjeseca. A 21. ožujka 1988. obilježen je *Dan proljeća* (Dzień Wiosny) na kojem je, prema podacima Službe sigurnosti, bilo tri tisuće osamsto, a prema organizatorima deset tisuća ljudi. Happening *Suđenje Majoru* (Proces Majora), organiziran 29. ožujka 1988., obilježava drugostupanjski postupak nakon kojeg je Major proglašen nevin i kasnije pušten. Obilježen je i *Dan službe za zdravlje* (Dzień Służby Zdrowia) 7. travnja 1988. A na *Dan pobjede* (Dzień Zwycięstwa) 9. svibnja 1988. otvorena je izložba Narančaste alternative u podzemlju i oko crkve Sv. Marcina.

Happening *Revolucija patuljaka* (Rewolucja Krasnoludków) odvio se 1. lipnja 1988. godine (PA 2011: 209). „Wrocław je šuma patuljaka! Patuljci i štumpfovi - veliko okupljanje”, pisalo je na letku koji je najavljivao događaj. Na taj dan na ulice je izašlo nekoliko tisuća ljudi (prema podacima Službe sigurnosti bilo je između dvije i pol do tri tisuće, a prema organizatorima petnaest tisuća ljudi). Nasmijana povorka ispunila je sve uske ulice Starog grada započinjući zabavu koja je trajala nekoliko sati. Velika većina sudionika nosila je narančaste kape, marame i ostale dodatke odjeći u toj boji. Sviralo se na malim bubnjevima, gitarama, uokolo su se nosili šareni baloni. Klicalo se: *Jaruzelski - zmaj Wawelski; Nema slobode bez patuljaka; Żelimo weseljaka, a ne Wojcieszka*; a na transparentima je pisalo: „Slobodan Wrocław, Mi smo za - patuljke iz Waganta⁴¹”. To je, prema podacima, bio najbrojniji happening⁴² zahvaljujući gradskim vlastima koje su same organizirale na tom istom mjestu veliku zabavu čiji je zadatak bio da „upije” sudionike happeninga:

Ipak, zbilo se nešto drukčije [...] u 16 sati, posve neočekivano, u samo nekoliko minuta, čitavo mnoštvo koje je pješačilo stavilo je na glave crvene kape. Deset tisuća ljudi napustilo je Świdnicku i trg ostavljajući izložbu dresiranih milicijskih pasa i smotru džudista. I upravo tada su na Świdnickoj ulici patuljci podigli milicijski automobil. Happening se razvijao poput cvijeta na suncu zahvaljujući genijalnosti stanovnika Wrocława koji su postali veliki umjetnici i kreativci.

Na fragmentu⁴³ letka tog happeninga pisalo je:

Naša revolucija zahvatila je cijelu zemlju. Na taj svečani dan i glavni grad se pridružuje akciji šaljući cvijet varšavske mladeži. Revolucija patuljaka ne može uspjeti bez tebe! Njena sudbina leži u tvojim rukama. [...] Duhovnu povezanost ćeš iskazati noseći crveni dio odjeće. Taj predmet može biti i kapa od papira, ali vidljive boje. Poželjna je svekolika revolucijska oprema, od zviždaljki, trubica, zvečki. [...]

POZOR

⁴¹ najvjerojatnije se referira na studentski klub Wagant, vidi str 24.

⁴² Happening je opisan na umetku između 104. i 105.str. (PA 2011)

⁴³ Happening je opisan na umetku između 120. i 121.str. (PA 2011)

Osobe bez crvenih dodataka ili znakova potpore revoluciji, a koje će se naći u to vrijeme na mjestu događanja bit će šikanirane i maltretirane od strane stražara revolucije zbog uvođenja društvenog nemira svojim antirevolucionarnim stavom.

KOMITET OBRANE REVOLUCIJE

Povorka je, u skladu s tradicijom, započela kod sata na Świdnickoj. Odande je išla do ureda zgrade Vojvodstva uz rijeku, pa duž Odre sve do masovnog piknika na Sladnom otoku. Milicija nije znala što raditi čak i kada su skandirane parole postale agresivnije. Bio je to više masovan piknik, nego demonstracija i priključilo se na tisuće djece. (...) Tako je oko deset tisuća ljudi obilježilo prvu obljetnicu debitantskog happeninga Narančaste alternative (usp. Padraic 2005: 266). Za Majora, Dan djeteta postao je danom pobjede (usp. Fydrych 2002: 148). Navodi se kako su milicijski službenici bili jako zbunjeni - nikad u cijeloj povijesti Narodne Republike Poljske nisu se susreli s ovakvim ispitanicima.

19. lipnja 1988. organiziran je *Doček na Świdnickoj* (Powitanie na Świdnickiej). Krajem lipnja wrocławski je sud oslobodio Pinióra i Borowczyka koji su uhapšeni zbog predvođenja štrajka u svibnju i sljedeći happening bio je potaknut njihovim oslobođenjem. Sudionici su naglašavali ulogu milicije koju su opisivali kao jako važnu, neophodnu:

Takva je bila taktika. Čak je i njihova neprisutnost bila važna (Padraic 2007: 309).

Došlo je do toga da su: *Na happeningu u lipnju 1988. ljudi (...) skandirali: „Gdje je milicija?”. Zar bez njih nije bilo zabave? - Za neke tada uopće nije bilo zabave. Nisu više mogli tako živjeti, jer sve to protiv čega su se borili prestalo je postojati, iako je puno toga još i dalje postojalo. Život se nije promijenio. Kakvu sad metodu koristiti kako bi se promijenilo to što nas okružuje (id.).* Mnoštvo je shvatilo da nešto nije u redu jer nema milicije, koja si uopće nije dala truda - što je rezultiralo time da je doslovno predala ulicu građanima.

Ulicu (usp. PA 2011: 165) kao javno mjesto kontrolirala je vlast: građanima je oduzeto pravo slobodnog raspolaganja javnim prostorima u gradu, u koje spada i ulica. Na taj način nastala je podjela na vidljivu javnu sferu koju je stvarala vlast i na ulično javno mnijenje čiji su stvaratelji imali više lica. Narančasta alternativa prelazila je granicu nametnutu od strane formalnog diskursa između područja formalnih ceremonija, posla i svakodnevnih praksi. Jako važnom karakteristikom djelovanja bilo je kratkotrajno, spontano obnavljanje veza između njih.

2. listopada 1988. održan je happening pod nazivom *Stančić na Świdnickoj* (Mieszkanko na Świdnickiej), a 7. studenog 1988. *Oktobarska revolucija* (Rewolucja Październikowa). *Karneval ili Sled na Świdnickoj* (Karnawał czyli Śledzik na Świdnickiej) organiziran je 7. veljače 1989., a *Pogreb Staljina ili Pogreb Sam po Sebi* (Pogrzeb Stalina albo Pogrzeb Sobie Sam) 21. ožujka 1989.

Od 30. travnja do 4. lipnja 1989. godine⁴⁴ u Wrocławu trajala je izborna kampanja Waldemara Fydrycha:

Na Świdnickoj izgrađena je velika govornica. Od 30. travnja do 4. lipnja trajao je veliki neprestani happening. Rezultati glasovanja bili su iznenađujući. Izgubio je [Major], ne toliko od Solidarnosti i komunista, ali i od direktora zoološkog vrta. Emigrirao je u Pariz gdje se primio pisanja knjige o strategijama i hrabrosti svojih suradnika, odvažnih sudionika happeninga i patuljaka.

Happening *FPU, odnosno Festival Prisutne Umjetnosti* (FSO, czyli Festiwal Sztuki Obecnej) 1. lipnja 1989. završio je koncertom grupa: Kormorany, Big Cyc i Kult. 12. veljače 1990. organiziran je *Prosjački Karneval* (Karnawał Żebraczy) na kojem se prema podacima organizatora okupilo pet tisuća ljudi. A *Pogreb Patuljaka* (Pogrzeb Krasnoludków) održan je 1. lipnja 1990.

⁴⁴ Happening je opisan na umetku između 168. i 169.str. (PA 2011)

7.2. Narančasta alternativa na krakovski način

1988. i 1989. godine dolazi do intenzivne ekspanzije Narančaste alternative u druge gradove (usp. *op.cit.*: 217). U Krakovu nastaje dio pokreta pod nazivom „Gomolj Nosorog”. 21. ožujka 1988. godine u cijeloj Poljskoj odvijaju se happeninzi koji koriste državni praznik opraštanja sa zimom za političko istupanje. U Wrocławu etos vojnog podzemlja ustupio je mjesto drugome - Borbena Solidarnost prepustila je mjesto Fredrušu, Jakubu s gitarom, Majoru s patuljcima. U Krakovu je rat još uvijek trajao. Jedan izvor (usp. Padraic 2005: 213, 214) tvrdi kako je Krakov bio jedini važan grad koji nije nasljedovao Narančastu alternativu, dok drugi opisuje akcije Narančaste alternative u Krakovu, točnije autor knjige „Opozicijska politika u Krakovu”⁴⁵ (Kasprzycki⁴⁶ 2003: 97-104) kaže da se u Krakovu nije puno toga događalo jer:

(...) mi ovdje nemamo tradiciju lavovskog humora, imamo samo svoj specifični tip „Zielonego Balonika”⁴⁷ i „Piwnicy pod Baranami”⁴⁸. Ali čak su i ovdje stizali brojevi časopisa „Przeglęcie pały”⁴⁹ koje je izdavao Skiba i različiti časopisi u kojima je opisivano to što se događalo na ulici Świdnickoj u Wrocławu. Naravno, bili su crtani i patuljci na prebojanim natpisima solidarnosti.

U uvodu svoje knjige Kasprzycki navodi kako je tema „Narančasta alternativa” više zanimala politologe, sociologe i etnologe, nego povjesničare i da to ne treba čuditi jer:

(...) čini se da je wrocławski fenomen, prije svega, bio kulturna i društvena pojava, dok je politički kontekst imao drugorazrednu ulogu. Ali ako uzmemo u obzir političku

⁴⁵ poljski: „Opozycja polityczna w Krakowie w latach 1988-1989”; Treći dio knjige- podnaslov: Pomarańczowa Alternatywa po Krakowsku

⁴⁶ ovaj citat iz knjige, kao i sve ostale, prevela je autorica rada: Ana Osrečak

⁴⁷ (doslovno: Zeleni balon) prvi je poljski literarni kabaret osnovan 1905. godine u Krakovu. Djelovao do 1912. godine (s povremenim okupljanjima do 1915.). (vidi: http://pl.wikipedia.org/wiki/Zielony_Balonik, pregled: 10.12.2012.)

⁴⁸ (doslovno: Podrum pod ovnovima -radi se o podrumima palače „Pod ovnovima”) poljski je literarni kabaret osnovan 1956. godine u Krakovu. (vidi: http://pl.wikipedia.org/wiki/Piwnica_pod_Baranami, pregled: 10.12.2012.)

⁴⁹ (u prijevodu: „Prevršenje mjere”) poljski satirički, ilegalan časopis pokreta „Sloboda i mir”, izlazio 1988. i 1989. pod uredništvom Krzysztofa Skibe. (vidi: http://pl.wikipedia.org/wiki/Przegl%C4%99cie_Pa%C5%82y, pregled: 10.12.2012.)

stvarnost u Poljskoj osamdesetih godina, tada svekolika kulturna i umjetnička avangarda sadrži političke elemente.

U Krakovu, potkraj svibnja, život je podsjećao na karneval (usp. PA 2011: 195). Jurij Andruchowycz, pjesnik i prozaik, kaže da je nastupila „era Štrumpfova”:

Prvi put sam ih vidio pred ulazom krakovske Politehničke škole u Varšavskoj ulici. Bili su od krvi i mesa, živi, opipljivi - ne nacrtani, ali istovremeno animirani - nekoliko desetaka djevojaka i dječaka u kapama i hlačicama s kartonskim krilima. Bavili su se smetanjem, što znači da su radili isprekidane zbrke, pomičnu bajkovitu masu pred ulazom i samim tim blokirali redove drotova koji su se morali po naredbi vlasti nagurati do zgrade i izmlatiti sudionike studentskog štrajka. Ali, Štrumpfovi su ih zaustavili. Darovali su poglupljelim milicajcima bukete, plišane igračke, šećernu vatu, žvakače gume, balone napuhane od prezervativa - sve najpotrebnije stvari bez kojih je bilo teško zamisliti surovu stvarnost djelatnika specijalnih postrojbi. Djelatnicima se to izrazito sviđalo. Najgore je bilo njihovim vrhovnim zapovjednicima: još uvijek su se trudili komandirati preko treštavog razglasa, ali nisu uspijevali. (...) Milicija se predala. Zaustavila je juriš i nije ulazila. Tako su Štrumpfovi srušili omraženi karnevalski režim (id.).

U knjizi „Svi proleter budite lijepi!”⁵⁰ (2011) akcije Narančaste alternative koje su se zbile u Krakovu navedene su na popisu akcija pod nazivom „Eha”⁵¹, što je dokaz da u Krakovu nije bilo organiziranih akcija kao u drugim gradovima. Spomenute su tri akcije:

Happening u Krakovu povodom praznika proljeća, 21. ožujka 1989.: na njemu se prema podatku Službe sigurnosti okupilo tisuću sudionika. Sljedeći happening održan je 3. travnja 1989., pod nazivom: *Iskupljenje - javna izvedba isprike, samokritike i udaranja u prsa* (Pokuta - publiczny pokaz przeprosin, samokrytyki i bicia się w piersi). I treći, povodom 119. obljetnice rođenja Lenjina, održan 24. travnja 1989., na kojem se prema podatku Službe sigurnosti okupilo stotinjak sudionika.

U jesen 1988. happeninzi su se odvijali na ulicama Poznańa, Gdańska, Bydgoszcza, Łodzi, čak i u mirnoj Varšavi, međutim vrocavski model nije bilo lako prenijeti u druge gradove.

⁵⁰ poljski: „Wszyscy proletariusze bądźcie piękni!”

⁵¹ poljski: „Echa”

7.3. *Happeninzi varšavskih happenera*

Grupa varšavskih *happenera* organizirala je nekoliko happeninga. Prvi je bio *Veliki meč SK Bijeda - FC Blagostanje* (Wielki Mecz KS Nędza – FC Dobrobyt) na dan održavanja referenduma, 29. studenog 1987. Na travnjaku Stadiona Desetljeća⁵² utakmicu su zaigrali članovi Nezavisnog udruženja studenata⁵³. Akciju je zaustavila intervencija milicije. Sljedeći se zbio 4. travnja 1988. pod nazivom *Vodenjaci protiv Štrumpfova* (Wodniki kontra Smerfy). Happening je organiziran u Starom gradu na „mokri ponedjeljak”⁵⁴. Zatim, *Razmjerno veliki manevri AntiMNO*⁵⁵ - *Službe sigurnosti* (Stosunkowo Wielkie Manewry AntyMON – SB⁵⁶), održan 27. travnja 1988., ismijavao je satove vojnih vježbi koje su studenti mrzili. Službe sigurnosti su taj happening nazvale *Anti-vojni happening* (Happening Antymilitarny).

Revolucija patuljaka, Dan djeteta (Rewolucja Krasnali (Dzień Dziecka)) istovremeno se održavao i u Wrocławu, 1. lipnja 1988. *Izborna šetnja u bijelo uronjena* (Spacerem Wyborczym w Bieli Skąpanym) bio je happening kojim je Varšava, 19. lipnja 1988., proslavila dan izbora za parlament.

U ljeto 1988. godine grupu varšavskih *happenera* napustio je Wojciech Sobolewski („Sobol”) i osnovao *Varšavsku Narančastu alternativu*. Prva akcija koja se spominje je *Happening u obranu Komunističke domovine - Prosinac ne damo!* (Happening w Obronie Komunistycznej Ojczyzny – "Grudnia nie damy!") 7. listopada 1988. na trgu Dzierżyńskiego (sada Trg Bankowy). Drugi happening bila je u osnovi apolitička zabava koja se održala u Starom Gradu 6. studenog 1988., pod nazivom *Rev-Revija soc-mode* (Rew-Rewia Soc-Mody). Kao i u Wrocławu, 7. studenog 1988. obilježena je *Obljetnica Oktobarske revolucije* (Rocznica Rewolucji Październikowej).

Varšavska Narančastu alternativa je kod trgovačkog centra („Domy Centrum”) organizirala nekoliko happeninga: *Veliko žderanje* (Wielkie Żarcie) 29. studenog 1988., zatim

⁵² poljski: „Stadion X-lecia”

⁵³ poljski: Niezależne Zrzeszenie Studentów (NZS)

⁵⁴ poljski: "lany poniedziałek"; radi se o slavenskom običaju pod nazivom mokri ponedjeljak koji se održao do danas: na taj dan se djevojke polijeva vodom (vidi: http://pl.wikipedia.org/wiki/Lany_poniedzia%C5%82ek , pregled: 17.09.2012.)

⁵⁵ MNO = Ministerstwo narodnej obrony (poljski: MON = Ministerstwo Obrony Narodowej)

⁵⁶ Službe sigurnosti (poljski: SB = Służba Bezpieczeństwa)

Nevidljiva armija ili konspiracije mora biti (Niewidzialna Armia czyli Konspira Musi Być), 20. siječnja 1989., *Pollock umije* (Pollock Potrafi) 24. veljače 1989. i *Veliko pranje* (Wielkie Mycie), 26. veljače 1989. U dvorištu Akademije likovnih umjetnosti 5. svibnja 1989. održan je happening *Mahuna* (STRAK). Akteri *Varšavske Narančaste alternative* su i putovali: sudjelovali su na happeningu *Noć ikonoklasta* (Noc Ikonoklastów) u noći sa 2. na 3. travnja 1989., koji je održan u Wrocławu u najstarijem dijelu grada Ostrów Tumski. *Marš šutnje* (Marsz Milczenia) organiziran je 10. travnja 1989. na Trgu Konstitucije, kod kineske ambasade. Happening *Egon Fietke Orange Reggae Band*, koji je zapravo bio glazbena provokacija, zbio se u srpnju 1989. u sklopu festivala „HYDE PARK” u Lubieszewu. I posljednji zabilježen happening *Točno u popodne* (W samo popołudnie) dogodio se 7. listopada 1989. kod prolaza trgovačkog centra („Domy Centrum”).

Prema navodima Pęczaka (1989: 131), Varšava se nije mogla osloboditi starog ustaničkog etosa, što je uzrokovalo to da su parodijske parole sudionika happeninga izazivale oštru reakciju milicije.

7.4. Narančasta alternativa u Łódźu

Od 1987. do 1990. godine, studenti kulturologije i filološkog odsjeka Sveučilišta u Łódźu vodili su drugu grupu Narančaste alternative na čelu s Krzysztofom Skibom i Jacekom Jędrzejczakom (zvanim Dżej-Dżej). Živjeli su u studentskom domu „Balbina” i organizirali akcije. Prvi zabilježeni happening dogodio se na isti dan kao u Wrocławu i Varšavi, 1. lipnja 1988., ali s ponešto drukčijim nazivom: *Nezavisno obilježavanje Dana djeteta* (Niezależne obchody Dnia Dziecka). Prema podacima Službe sigurnosti okupilo se šesto, a prema organizatorima oko dvije tisuće sudionika. Sljedeći zanimljivi happening pod nazivom *Galopirajuća inflacija* (Galopująca inflacja) zbio se 7. studenog 1988. Akcija se temeljila na tome da sudionici bježe po Piotrkowskoj ulici s natpisima „galopirajuća inflacija” sve do trenutka kad bi bili zaustavljeni od strane milicije - u tom trenu glasno bi čestitali milicajcima što su konačno uspjeli zaustaviti inflaciju. Zatim, organiziran je *Dan solidarnosti s NM*⁵⁷ (Dzień solidarności z MO) 13. prosinaca 1988. Sljedeće godine, 15. veljače 1989., održan je happening pod nazivom *Sve je jasno* (Wszystko jest jasne) na kojem su sudionici mahali bijelim, „praznim” transparentima, na kojima ništa nije pisalo. Isto tako, dijelili su prazne letke. Objasnili su da nije bilo potrebe išta pisati jer: „sve je jasno”⁵⁸. *Tučenje snijega za okruglim stolom* (Bicie piany przy okrągłym stole), happening koji se odvio 24. veljače 1989., bio je jedini koji je više puta ponovljen. Akcija se temeljila na tome da se grupno tuče snijeg od bjelanjaka (poljski: ubijanie piany z jajek) uz zvukove fragmenata govora tadašnjih političara koje su puštali s prijenosnih megafona. Kasnije se taj istučeni snijeg izlijevao na pločnik. Prema podacima Službe sigurnosti okupilo se sto pedeset sudionika. 21. ožujka 1989. zbio se happening pod nazivom: *Utrka trasom odbačenih partijskih legitimacija* (Rajd szlakiem rzuconych legitymacji partyjnych). Na happeningu *Mlačenje bijede* (Klepanie biedy) 21. travnja 1989., sudionici obučeni u dronjke glasno su lupali tablicama s natpisom „bijeda”. U ožujku iste godine organiziran je happening *Vlada guli luđaka* (Rząd struga wariata), a 10. svibnja 1989. *Utrka u naoružanju* (Wyścig zbrojeń).

⁵⁷ NM = Narodna Milicija (poljski: MO = Milicja Obywatelska)

⁵⁸ prema izjavi Krzysztofa Dudeka, jednog od organizatora tog happeninga, vidi:

<http://www.muzeum.pomaranzowa-alternatywa.org/#wszystko-jest-jasne/movies>, pregled 8.3.2012.

7.5. Ulične akcije u Lublinu

Od 1989. do 1990. godine grupa studenata okupljena oko Jaceka Piaseckog, pod pseudonimom „Żaba”, i Tomeka Kalinowskog organizirala je niz uličnih akcija. Prvi zapisani happening lublinske Narančaste alternative bila je *Borba dugmeta i uzica* (Walka Guzików z Pętelkami) u ožujku 1989. ili, kako je opisana: bitka o „veliko ništa”. 16. ožujka 1989. zbio se happening *Ide napredak* (Idzie Postęp). Simbolom napretka prema organizatorima bilo je sađenje luka na obližnjem trgu. Bili su prisutni transparenti koji su glasili: „Svaki napredan Poljak pije sok od naranče” (na poljskom se to i rimuje: „Każdy Polak Postępowy pije Sok Pomarańczowy”) i „Smalec i luk to naša kultura” (što se također na poljskom rimuje: „Smalec i Cebula to nasza Kultura”). 1. svibnja 1989. organiziran je happening *Provlačimo nit sporazuma* (Przeciągamy Nić Porozumienia) koji je predstavljao slavljenje Svetkovine ljubavi ili međusobnu tučnjavu. Nekoliko tisuća ljudi krenulo je ulicom Krakowskie Przedmieście u Lublinu derući se: „1. maj, kakav štos!” („1 Maja ale Jaja!”). A mjesec dana kasnije, 1. lipnja 1989., održan je *Izborni sastanak Gargamela* (Meeting Wyborczy Gargamela), organiziran kao vesela alternativa napuhanoj kampanji prvih demokratskih izbora. Čule su se parole poput: „Štrumpfuj na Gargamela” i „Muminek⁵⁹ u Senat, medo Winni zvan Pooh u Sejm”. *Doručak na nogostupu* (Śniadanie na Trotuarze) održan je 3. lipnja 1989., za vrijeme izborne tišine kao inscenacija slavne slike Edouarda Maneta „Doručak na travi”. Happening *Otkrivanje spomenika Bolesława Bieruta* (Odsłonięcie Pomnika Bieruta) 26. siječnja 1990. temeljio se na ponovnom postavljanju i izlaganju spomenika druga Bolesława Bieruta koji je maknut za vrijeme vala dekomunizacije.

⁵⁹ lik iz crtića koji se jako veseli životu i općenito malim stvarima (vidi: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Muminek> , pregled: 23.10.2012.)

7.6. Komitet obrane crvenih patuljaka Poznań

Happeninzi koje je organizirao Komitet obrane crvenih patuljaka Poznań čine drugu vrstu happeninga koji je jednostavno bio napad na pasivnost gomile. Na međunarodni Dan žena 8. ožujka u Poznańu grupa *Mathias Rust Komando* preobukla se u žene i promarširala trgom. Nosili su transparente s natpisima: „Poljske žene podupiru politiku vlade”, „Prihvatit će bilo kakav posao”, „Dolje sa spolnom segregacijom” i „Vlade i vate [takozvani higijenski uložak]”. Izgledalo je da je društvo bilo na meti gotovo u istoj mjeri kao i vlast. A kada je stigla milicija, demonstranti ih nisu dočekali cvijećem nego su počeli vikati: „Tuku žene!”. Happening je nazvan: *Bolje je* (Jest lepiej).

Tri tjedna nakon happeninga Oktobarske revolucije, održao se sljedeći (usp. Padraic 2005: 227) koji je trebao biti satira o referendumu kojeg je najavio general Jaruzelski u cilju dobivanja potpore za provođenje gospodarske reforme. Letci koji su najavljivali akciju dobili su crne naočale koje su asocirale na Jaruzelskog. 21. ožujka 1988. obilježen je *Praznik proljeća* (Święto wiosny), a 7. travnja 1988. organiziran je happening pod nazivom *Crvenkapice protiv vukova* (Czerwone kapturki przeciw wilkom). Zimi te godine, točnije 15. prosinca, održan je *Udruženi kongres PRP i PSP*⁶⁰ (Kongres zjednoczony PPR i PPS). Prema izvorima, zadnji happening bio je organiziran 4. travnja 1989. pod nazivom *Jaja za jaja*.

⁶⁰ Poljska radnička partija i Poljska socijalistička partija (poljski: Polska Partia Robotnicza i Polska Partia Socjalistyczna)

7.7. Ružičasta alternativa Gdańsk

Bio je to zaista štrajk u stilu Narančaste alternative (op.cit.: 279). U remontnom brodogradilištu štrajkaši su napravili artiljerijski top od stiropora i starih cijevi koje su pobjegli u maskirne boje, zelenu i smeđu. Izvukli su ih u sneno nedjeljno popodne i naciljali u ZOMO koji su stajali iza vrata. Zatim su od vozila prekrivenog pločama od stiropora na kojima je pisala parola: „Ostavite oružje pred vratima, želimo razgovarati!” izradili tenk. Štrajkaši iz Lenjinova brodogradilišta priključili su se natjecanju u naoružanju, gradeći vodeni top sklepan od gumenog crijeva iz kojeg šiklja voda. Začas su stvoreni tenkovi, milicijski automobili, rakete *Pershing* i vojni brod - sve izgrađeno od stiropora i različitih rezervnih dijelova. U utorak, 30. kolovoza u Lenjinovom brodogradilištu zbio se happening „kojeg se ni Wrocław ne bi postidio”. Sudionici obučeni u štitove od stiropora, s naočalama za varenje na licu mahali su pendrecima od stiropora. „Jedinica ZOMO” nasrnula je na one koji su čekali pred vratima. Gomila je odgovorila kamenjem, ali također od stiropora. Bio je to trenutak katarze: štrajkaši su preuzeli uloge svojih najvećih strahova kako bi ih potjerali.

21. veljače 1988. zbio se happening *Neka živi ugovor, dolje ribarnica* (Niech żyje węgorz, przez z centralą rybą), a 21. ožujka 1988. *Utapanje marzanne*⁶¹ (Topienie marzanny). *Happening povodom dana sv. Nikole* (Happening z okazji Dnia św. Mikołaja) održan je 6. prosinca 1988. Sljedeće godine, 1. travnja 1989. odvila su se dva zasebna događaja: prvi pod nazivom *Razbuktavamo rat* (Rozpętuujemy wojnę), a drugi *Socrealistički happening* (Happening socrealistyczny). 1. svibnja održan je *Happening 1. maja, kakav štos!* (Happening 1. maja, ale jaja), a mjeseca dana kasnije, 1. lipnja 1989., akcija pod nazivom *Federacija ljubitelja Wojtka* (Federacja Miłośników Wojtka). 9. lipnja 1989., zbio se *Happening protiv militarizacije škola* (Happening przeciwko militaryzacji szkół), a 7. listopada 1989. obilježen je *Dan milicajca* (Dzień Milicjanta). 2. ožujka 1990. godine organiziran je *Happening povodom Ferbruarske revolucije u Rusiji* (Happening z okazji Rewolucji lutowej w Rosji).

⁶¹ Poljski narodni običaj; na dan uoči proljeća zima se tjera tako da se najprije napravi lutka od slame koja se zove „Marzanna” te se zapali i baci u rijeku.

7.8. Ispostava neformalnog dosađivanja Olsztyn⁶²

U gradu Olsztynu zabilježena su tri happeninga. Prvi se odvio 16. siječnja 1989. pod nazivom *Oružje umjesto mesa* (Armaty zamiast mięsa). Drugi, *Milicajac u svakom domu* (Milicjant w każdym domu) 24. veljače 1989. Treći 21. ožujka 1989., pod nazivom *Uvodimo proljetno stanje* (Wprowadzamy stan wiosenny).

Zabilježeni su i happeninzi u Białymstoku, Rzeszowu i Kielcima. Na obljetnicu Oktobarske revolucije (W rocznicę Rewolucji Październikowej) u Białymstoku, 7. studenog 1988., organizirana je inscenacija bitke između odreda „bijelih” i „crvenih”. 12. prosinca 1988. održan je happening povodom popisa stanovništva, a sljedeće godine, 12. svibnja 1989., odigrana je nogometna utakmica pod nazivom: *ZOMO protiv Narančaste alternative* (ZOMO kontra Pomarańczowa Alternatywa).

U gradu Rzeszowu 3. srpnja 1989. organiziran je *Happening inicijativne skupine Propaganda* (Happening Grupy Inicjatywnej „Propaganda”), a u Kielcima 24. travnja 1989. zbio se *Happening u Kielcima* (Happening w Kielcach) povodom 72. godišnjice Oktobarske revolucije.

⁶² poljski: Agentura Nadręctw Nieformalnych Olsztyn.

8. Narančasta alternativa nakon 1990. godine

Do dijaloga između komunističke vlasti i opozicije došlo je na *Okruglom stolu* 5. travnja 1989. godine., a do prvih djelomično demokratskih parlamentarnih izbora 4. lipnja 1989. na kojima je pobijedila „Solidarnost”. Tako je Poljska ušla u razdoblje transformacije sustava, a Narančasta alternativa je, simbolično, 1. lipnja 1990. održala *Pogreb Patuljaka* (Pogrzyb Krasnoludków). No, Narančasta alternativa nije prestala djelovati. S obzirom na to da se devedesetih godina nije politički angažirala, djelovala je samo na margini javnog života (usp. PA 2011: 95). Jedini se isticao Waldemar Fydrych čiji politički pokušaji, na primjer kandidatura za gradonačelnika Varšave 2002. godine, nisu bili uspješni. Naime, od 2000. godine, djelovanje Narančaste alternative koncentriralo se u glavnom gradu Varšavi gdje je pod vodstvom Majora sudjelovala u nekoliko izbora, što za gradsku skupštinu, što za gradonačelnika.

Narančasta alternativa međutim djeluje i izvan granica Poljske⁶³: u Francuskoj, Ukrajini, Austriji, Njemačkoj i Americi. 2003. i 2004. godine ostvarila je suradnju s francuskim studentima iz Arrasa i Nancyja: organizirali su nekoliko happeninga u Francuskoj (protiv globalizacije, stereotipa i nekontroliranih akcija zemljine politike) pod nazivom *Stereotipi* (Stereotypy⁶⁴). 1. svibnja 2004. godine, na poziv gradonačelnika Nancyja, Major Fydrych pripremio je sa studentima tog sveučilišta happening u okviru festivala „Traversées”, kojim su slavili ulazak novih zemalja u Europsku uniju. U prosincu 2004., Narančasta alternativa organizirala je seriju happeninga pod naslovom *Kijev-Varšava - zajednička stvar* (Kijów-Warszawa - Wspólna Sprawa)⁶⁵ kojima je dala podršku Narančastoj revoluciji u Ukrajini. 2009. godine u Berlinu, Narančasta alternativa je izvela *Prvi ulični kabaret* (Pierwszy Uliczny Kabaret) povodom *svjetske krize*⁶⁶.

U Varšavi 25. rujna 2009. narančasti su otvorili *Muzej trećeg svjetskog rata i Kraja svijeta* (Muzeum III Wojny Światowej i Końca Świata)⁶⁷.

⁶³ (usp. <http://www.pomaranzczowa-alternatywa.org/historia-pa-major.html>, pregled: 6.12.2012.)

⁶⁴ (usp. <http://www.muzeum.pomaranzczowa-alternatywa.org/#stereotypy-francja>, pregled: 11.3.2013.)

⁶⁵ (usp. <http://www.pomaranzczowa-alternatywa.org/historia-pa-major.html>, pregled: 6.12.2012.)

⁶⁶ (usp. <http://www.muzeum.pomaranzczowa-alternatywa.org/#od-roku-2000-do-teraz>, pregled: 11.3.2013.)

⁶⁷ *id.*

21. studenog 2009. na Times Squareu na Manhattanu zbio se happening pod nazivom *Blowing Bubbles for America* koji je ismijavao *apsurde* neoliberalne ekonomije. Za vrijeme happeninga „narančasti” su dijelili kape a policija ih je pokušavala „maknuti” s trga⁶⁸.

Narančasta alternativa djeluje i danas, kritizirajući materijalistički kapitalizam i politiku demokracije. Smjelo se bori protiv genetske modifikacije organizama, komercijalizacije umjetnosti, stereotipa i ostalih „pojava” suvremenog društva. Pokret je i dalje uzor mnogim kulturnim i društvenim pokretima - model je pasivne opozicije i antitotalitarnog pokreta.

⁶⁸ (usp. <http://www.muzeum.pomaraneczowa-alternatywa.org/#blowing-bubbles-for-america>, pregled: 11.3.2013.)

9. Zaključak

Narančasta alternativa, nastala 1981. godine u Wrocławu, svoj rad započinje eksperimentirajući grafitima te organizirajući proteste. No, te iste godine u Poljskoj je objavljeno ratno stanje i pokret staje s djelovanjem. Nakon nekoliko godina nastavlja svoj rad, točnije 1986. godine kada počinje organizirati happeninge na ulicama Wrocława te ubrzo privlači velik broj gledalaca i sudionika te se širi u druge poljske gradove: Krakov, Varšavu, Łódź, Lublin, Poznań, Gdańsk, Olsztyn, Białystok, Rzeszów i Kielce. Akcije se održavaju na dane državnih praznika za koje je dotad mario mali broj građana te vlasti postaje čudno što ih odjednom toliko ljudi slavi. No, odabir tih određenih dana u godini nije bio slučajan - bio je jako važan strateški element - u svakoj akciji sudionici happeninga doticali su se određenih problema koji su zadesili cjelokupno društvo. „Narančasti” uvode element neozbiljnosti u borbu protiv vlasti: ono što je novo i toliko posebno je *smijeh* - čarobno oružje koje koriste „narančasti” kako bi pobijedili strah (oružje kojim su vlasti držale građane pod kontrolom). Smijeh koji oslobađa, razoružava čak i najozbiljnije državne djelatnike - otvara im oči, dovodi do katarze: postaje subverzivan. Kao i kod Bahtina, ne radi se o individualnom već o kolektivnom smijehu koji oslobađa od straha. U super ozbiljnom svijetu omraženog komunističkog sistema, sive, ustajale građanske svakodnevice odjednom se pojavljuje karneval. I zaista ima, kako naglašava Bahtin, osloboditeljske i preporoditeljske moći⁶⁹. Dolazi do izokretanja znakova - vrijednosti službene, ozbiljne svakodnevice se izokreću, izruguju. Kao i u Bahtinovoj teoriji, tako i za vrijeme karnevala Narančaste alternative dolazi do *oslobađanja od vladajuće istine, od postojećeg poretka, privremenog ukidanja svih hijerarhijskih odnosa, privilegija, normi i zabrana* (Bahtin, 1978:16). Obilježavanje praznika oslobađa od službene, životne ozbiljnosti, te se ukidaju društvene konvencije (hijerarhijske granice i položaji), a vladajuća postaje atmosfera jednakosti, slobode i prisnosti (Gulin 1996). To predstavlja veličinu i važnost Narančaste alternative. „Patuljci” su predstavljali potpunu alternativu protiv svake ideologije. Htjeli su uvesti promjenu - i uspjeli su - oživjeli su gradske ulice, pobjegli sive zidove, zadavali muke redarima: najprije su pisali po zidovima javnih zgrada, kasnije ih dolazili čistiti. Razbudili su građane i omogućili im da slobodno koriste javni prostor, da ga naprave ljepšim i ugodnijim. Najvažnije im je bilo uvesti malo boje u dotadašnji učmali bezbojan svijet. Dakle, s jedne strane izrugivali su službene državne praznike, političke parole vladajućih, njihove institucije, a s druge tadašnju ozbiljnu opoziciju

⁶⁹ DeJean: Bahtin i povijest/Bahtin u povijesti, u *Bahtin i drugi* (1992)

i njihove ozbiljne demonstracije. Specifičnost pokreta njegov je ludički karakter koji je okupio i pridobio mase: jako je važna činjenica da su happeninzi zaista uspjeli organizirati cjelokupno društvo koje je djelovalo, pružalo otpor, ali na potpuno nov način. Nije bilo agresivnosti, ni ozbiljnosti, radilo se o zabavi. Narančasta alternativa bila je nova opozicija, nova prilika za ljude koji nisu imali pristup elitnoj i zatvorenoj strukturi službene opozicije. Bila je radosna, okupljala je i one najmlađe: na happeninzima se pjevalo, plesalo, dijelilo slatkiše, cvijeće - čak i miliciji. Naime, milicija joj je bila važan strateški partner, bez nje nije ni bilo happeninga, oni su imali svoju posebnu ulogu - i njih je pridobila. „Narančasti” su se zabavljali na ulici, ali isto tako i u zgradi milicije kad bi bili uhapšeni - pokazali su ljudima da se vremena polako mijenjaju, da nema više *brutalnih* kažnjavanja kao prije. Nisu izazivali agresiju već zbunjenost vlasti jer, kad ih se na tisuće skupi na jednom mjestu, i što je jako važno, tisuće dobronamjernih ljudi obučениh u patuljke ili neke druge likove iz crtića koji šire dobro - milicija ne zna što raditi.

No, važno je naglasiti kako je ipak bilo razlika između gradova u koje se Narančasta alternativa proširila. Wrocław je bio poseban grad, najviše zbog svog stanovništva koje je dolazilo iz svih krajeva zemlje (zbog prisilnog preseljenja nakon Drugog svjetskog rata) - tamo se pružao mek otpor, dok su u drugim gradovima, na primjer u Krakovu, Poznańu, Varšavi, parole bile agresivnije. Akcije u Łódžu i Lublinu ističu se svojom kreativnošću.

Kako kaže i sam naslov ovog rada, Narančasta alternativa je pokret i kazalište, kazalište u smislu happeninga, događaja koji nije zatvoren u *četiri zida*, s fiksnom pasivnom publikom, nego koji ovisi o otvorenom prostoru i slučajnim prolaznicima što i sami postaju akterima tog umjetničkog djela. Forma happeninga bila je ključna za uspjeh pokreta: omogućavala je sudionicima da se izraze - da progovore o stvarnom stanju stvari. Sustav vlasti ih je inspirirao, služio im kao kazališni predložak: svi oblici društvenog života koje je kontrolirala država bili su žrtvom parodije. Nadalje, rušili su umjetnu granicu između umjetnika/autora/realizatora happeninga i publike koja je, postavši aktivnim sudionikom spektakla, mogla djelovati na šire društvo. To je i bio cilj happeninga: djelovati na ljude, pokazati im besmisao vlasti, sistema, stanja - u gospodarstvu, ekonomiji, čak i u društvu jer je u komunizmu sve pod kontrolom - čak je i sviranje na ulici bilo nemoguće. Potrebna je bila promjena, ukidanje apsurdnog stanja - ograničavanja zaliha toaletnog papira, zabrane emitiranja/slušanja određene vrste glazbe i njenog izvođenja do zabranjenih knjiga.

Pokret se nadovezuje na nekoliko tradicija: tradiciju nadrealizma, situacionizma, eksperimentalnog teatra osamdesetih godina, a kao preteču Narančaste alternative navela bih Provose iz Nizozemske čiji način djelovanja - provociranje vlasti korištenjem strategije nenasilja - predstavlja korijen Narančaste alternative.

Kako stoji u samom nazivu, Narančasta alternativa je zaista predstavljala *alternativu* - i to na nekoliko razina: reagiranja na vrijeme i sustav; rješavanja problema; osvještavanja građana; opozicije; shvaćanja teatra. Svojom buntovnom formom očitovala je odbojnost prema vladajućoj ideologiji, formalnim obredima, bijednoj stvarnosti. Koristeći šalu, ironiju, grotesku, pomagala je prevladati strah pred vlastima produbljen uvođenjem ratnog stanja.

Narančasta alternativa kao kulturni pokret još uvijek djeluje. Umjetnost, općenito, a i kao kritički subjekt, ne poznaje ni vremenske, ni prostorne, ni ideološke granice. Ona se uvijek prilagodi novom vremenu - tako i akteri Narančaste alternative, koristeći formu happeninga, i danas, na isti način progovaraju o problemima u društvu i svekolikim pojavama u svijetu.

10.Literatura

1. ANIĆ, Vladimir, GOLDSTEIN, Ivo (1999) *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi liber
2. BAHTIN, Mihail (1978) *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*; preveli Ivan Šop i Tihomir Vučković. Beograd : Nolit
3. DYBALSKA, Wanda et al. (2005) *Akta W*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT
4. FYDRYCH, Waldemar, MISZTAL, Bronisław (2008) *Pomarańczowa Alternatywa: rewolucja Krasnoludków*.Warszawa: Wydawnictwo Pomarańczowa Alternatywa
5. FYDRYCH, Waldemar "Major" (2002) *Żywoty Mężów Pomarańczowych*. Wrocław, Warszawa: Pomarańczowa Alternatywa
6. GULIN, Valentina (1996) Antropološka vizura povijesti: Držićev Dubrovnik, str.151-169, skinuto s URL:
http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=%09duh%20karnevala%20%3A%20bahtinova%20teorija%20kulture%20pu%C4%8Dkog%20smijeha&source=web&cd=2&ved=0CDEQFjAB&url=http%3A%2F%2Fhrcak.srce.hr%2Ffile%2F120097&ei=NmqCUa_OM-n_4QSE5oHQDg&usg=AFQjCNEAPs9I0MXfO8WNUt1fiXDjlgKiQ&bvm=bv.45960087,bs.1,d.Yms&cad=rja
7. KASPRZYCKI, Remigiusz (2003) *Opozycja polityczna w Krakowie w latach 1988-1989*. wstęp Andrzej Chwalba. Kraków: Księgarnia Akademicka: Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego
8. MALIĆ, Zdravko (2002) *Mickiewicz itd.: Rasprave, članci i eseji o poljskoj književnosti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo (Biblioteka Književna smotra)
9. MARCHLEWSKI, Wojciech (1989) Kronika zdarzeń. *Dialog*. Br. 8. Str. 118-124.
10. PACZKOWSKI, Andrzej (2001) *Pola stoljeća povijesti Poljske: 1939.-1989. godine*. Zagreb: Profil / Srednja Europa
11. PADRAIC, Kenney (2005) *Rewolucyjny karnawał: Europa Środkowa 1989*. przeł. Piotr Szymor. Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej
12. PADRAIC, Kenney (2007) *Wrocławskie zadymy*. oprac. red. Ernest Dyczek. Wrocław: Oficyna Wydawnicza "Atut" - Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe

13. PALECZNY, Tadeusz (1997) *Kontestacja*: Formy buntu we współczesnym społeczeństwie. Kraków, skinto s URL: <http://www.isr.wsmip.uj.edu.pl/documents/3337228/86fad7e3-4a88-44a5-b1d9-f669630c9084>
14. PAWŁOWSKI, Tadeusz (1982) *Happening*. Warszawa : Wiedza Powszechna
15. PĘCZAK, Mirosław (1989) Pomarańczowi, ulica i tło. *Dialog*. Br. 8. Str. 124-132.
16. RISTIVOJEVIĆ, Marija (2009) Bahtin o karnevalu, skinto s URL: http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/10_EAP_ristivojevic_-_bahtin_o_karnevalu.pdf
17. *Bahtin i drugi* (1992) zbornik priredio Vladimir Biti, Zagreb: Naklada MD
18. *Oblicza buntu : praktyki i teorie sprzeciwu w kulturze współczesnej* (2012) red. Waldemar Kuligowski i Adam Pomieciński. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie
19. *Pomarańczowa Alternatywa- happeningiem w komunizm/ Happening against communism by the Orange Alternative* (2011) red. Barbara Górka, Benjamin Koschalka, tł. Margerita Krasnowolska et al. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury
20. *Wszyscy proletariusze bądźcie piękni!: Pomarańczowa Alternatywa w dokumentach aparatu represji PRL (1987-1989)* (2011) wstęp, wybór i oprac. Joanna Dardzińska, Krzysztof Dolata. Wrocław: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu

11.Internetski izvori

1. http://pl.wikipedia.org/wiki/Pomara%C5%84czowa_Alternatywa
2. <http://majorfydrych.blog.onet.pl/Jak-powstal-Manifest-Surrealiz,2,ID359397971,n>,
pregled: 18.10.2012.
3. http://hr.wikipedia.org/wiki/Situacionisti%C4%8Dka_internacionala, pregled: 21.8.2012.
4. http://pl.wikipedia.org/wiki/Ruch_Wolno%C5%9B%C4%87_i_Pok%C3%B3j, pregled:
17.10.2012.
5. http://en.wikipedia.org/wiki/Gutai_group, pregled: 10.10.2012.
6. <http://en.wikipedia.org/wiki/Fluxus>, pregled: 10.10.2012.
7. <http://www.kultura-czynna.art.pl/index.php>, pregled: 22.8.2012.
8. <http://www.grotowski.net/encyklopedia/kultura-czynna>, pregled: 22.8.2012.
9. <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=44327>, pregled: 09.08.2012.
10. <http://www.rp.pl/artykul/853002.html?p=1>, pregled: 20.10.2012.
11. http://pl.wikipedia.org/wiki/Lany_poniedzia%C5%82ek, pregled: 17.09.2012.
12. <http://majorfydrych.blog.onet.pl/Jak-powstal-Manifest-Surrealiz,2,ID359397971,n>,
pregled: 18.10.2012.
13. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Muminek>, pregled: 23.10.2012.
14. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Lw%C3%B3w>, pregled: 5.12.2012.
15. <http://www.lwow.com.pl/cracovia/sztuka.html>, pregled: 5.12.2012.
16. http://pl.wikipedia.org/wiki/Solidarno%C5%9B%C4%87_Walcz%C4%85ca, pregled: 6.12.2012.
17. <http://www.pomaraneczowa-alternatywa.org/historia-pa-major.html>, pregled: 6.12.2012
18. http://pl.wikipedia.org/wiki/Zielony_Balonik, pregled: 10.12.2012.
29. http://pl.wikipedia.org/wiki/Piwnica_pod_Baranami, pregled: 10.12.2012.

20. http://pl.wikipedia.org/wiki/Prze%C4%99cie_Pa%C5%82y, pregled: 10.12.2012.
21. <http://www.muzeum.pomaraneczowa-alternatywa.org/#strona-glowna>, pregled, 26.2.2013.
22. http://pl.wikipedia.org/wiki/Pomnik_Pomordowanych_Profesor%C3%B3w_Lwowskich, pregled: 26.2.2013.

12.Kratice

PA - Pomarańczowa Alternatywa- Happeningiem w komunizm